

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav pro archeologii

Bakalářská práce

Marie Vrzáková

**Životní standardy rolnických domácností v mladším středověku.
Výpověď keramických nádob ze zaniklé vsi Spindelbach v Krušných
horách.**

Living standards of peasant households in the Later Middle Ages.
Testimony of the pottery of the deserted medieval village of Spindelbach in the
Ore Mountains.

Poděkování

Za pomoc, rady, připomínky a trpělivost děkuji svému vedoucímu práce panu doc. PhDr. Tomáši Klírovi, Ph.D. Za seznámení se zkoumanou lokalitou a poskytnutí přínosné literatury a informací, především ke kapitolám 2 a 3, děkuji panu Jiřímu Crkalovi. Děkuji panu PhDr. Petru Starcovi, za poskytnutí cenných rad při zpracovávání keramického souboru. A děkuji panu Martinu Černému za nakreslení obrazových příloh. Dále bych také chtěla poděkovat své rodině, za všestrannou podporu při tvorbě práce a mnoha dalším.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a její obsah nebyl využit k jinému vysokoškolskému studiu ani získání stejného či jiného titulu. Literatura, další prameny a odborné zdroje, které jsem k práci využila, jsem vždy řádně citovala.

V Praze dne.....

Podpis.....

Abstrakt

Bakalářská práce se soustředí na zpracování části keramického nálezového souboru zaniklé středověké vsi Spindelbach, který byl získán v průběhu archeologického výzkumu v roce 2011. První část práce obsahuje představení lokality, zde provedených výzkumů a rešerši odborné literatury, která se k lokalitě vztahuje. Další část práce zahrnuje analýzu nálezové situace, keramického souboru a jeho zhodnocení. Dále je představeno šest dalších středověkých lokalit, které jsou následně srovnány se studovaným Spindelbachem. Závěrem práce je zhodnocení lokality a položených otázek.

Klíčová slova

rolnictvo – archeologie domácnosti–životní standardy – keramika – venkovská sídliště – mladší středověk – 1250–1500

Abstract

The bachelor thesis focused on processing of part of the collection of medieval pottery from the medieval village Spindelbach, that was obtained during an archaeological excavation in the 2011. The beginning of this thesis is an introduction of the site, archaeological surveys that were done here and summarises literature, that relates to the site. Next part includes an analysis of the field situation of the site, its pottery collection and its assessment. Further is introduced another six medieval sites, that are compared to Spindelbach. The last part valuates the site and asked questions.

Key words

Peasants – Household archaeology– Living standards – Pottery – Rural settlements – Later Middle Ages – 1300–1500

OBSAH

1. Úvod	8
1.1. Formulace otázek a cílů	8
2. Zaniklá středověká ves Spindelbach	9
2.1. Lokalizace	9
2.2. Sídlní síť v okolí Spindelbachu.....	9
2.3. Dějiny lokality	10
2.4. Písemné prameny	11
2.5. Archeologické výzkumy.....	12
2.6. Dosavadní odborná literatura	14
3. Přírodní podmínky Spindelbachu	17
3.1. Geomorfologie a geologie.....	17
3.2. Klimatické podmínky.....	18
3.3. Pedologie a zemědělství.....	18
3.4. Hydrologie.....	19
3.5. Vegetace	20
3.6. Ekologie a ochrana přírody	21
3.7. Shrnutí.....	22
4. Nálezová situace.....	23
4.1. Popis vsi	23
4.2. Nálezový kontext.....	23
5. Analýza keramického souboru	25
5.1. Současné přístupy ke zkoumání keramiky	25
5.2. Keramický soubor.....	25
5.3. Keramické skupiny a třídy	27
5.4. Technologie výroby.....	34
5.5. Typologie a morfologie tvarů	35
5.6. Životnost keramiky	37
5.7. Výzdoba	37
6. Vyhodnocení.....	39
7. Zaniklé středověké vsi	41
7.1. Vybrané lokality a jejich popis	42
7.1.1 Bystřec.....	42
7.1.2 Konůvky	44
7.1.3 Kremsiger	46
7.1.4 Mstěnice	48
7.1.5 Pfaffenschlag	49

7.1.6 Svídna.....	51
8. Komparace lokalit	54
9. Závěr	56
10. Seznam pramenů a literatury.....	58
10.1. Literatura	58
10.2. Mapy	62
11. Seznam příloh	63

1. Úvod

Tato bakalářská práce představuje příspěvek k poznání zaniklé středověké vsi Spindelbach, lokalizované v Krušných horách v katastrálním území města Výsluní v okrese Chomutov. V areálu vsi byly v posledních dvou dekádách provedeny nedestruktivní i destruktivní archeologické výzkumy. Doba existence vsi byla datována podle písemných pramenů a orientačního rozboru zde nalezené keramiky do období od druhé poloviny 13. do druhé poloviny 15. století (Crkal – Černá 2009, 506; Hylmarová 2012, 31), tedy do období mladšího (vrcholného a pozdního) středověku.

1.1. Formulace otázek a cílů

Během povrchového průzkumu i archeologického odkryvu bylo postupně získáno velké množství keramiky. Hlavním cílem této práce je zpracování a upřesnění datace části tohoto keramického souboru, a to nálezů z roku 2011. K tomuto souboru je přistupováno jako modelovému vzorku, na jehož základě by měla být výhledově zpracována i zbývající část souboru (sezóny výzkumu 2010, 2012 a 2014). Zde zkoumaný vzorek byl – po konzultaci s vedoucím práce – omezen jen na jednu výzkumnou sezónu z kapacitních důvodů. Dále je řešena otázka přírodních podmínek dané vsi a možných životních standardů jejích obyvatel. Výsledky jsou komparovány s poznatky z dalších zaniklých středověkých vsí v ČR

První část práce se soustředí na zaniklou středověkou ves Spindelbach. Práce popisuje a analyzuje jeho historii (*kap. 2.*), přírodní podmínky (*kap. 3.*), provedené výzkumy, keramickou složku hmotné kultury a v omezené míře i její nálezový kontext (*kap. 4–6.*). U keramických nálezů je zkoumána jejich morfologie, typologie, způsob výroby a definována jejich keramická třída. Analýzy však ovlivňuje vysoká fragmentace keramických nálezů. Při analýze keramiky je hlavním cílem zpřesnění a potvrzení datace existence vsi.

Druhým zpracovávaným okruhem je komparace Spindelbachu a šesti dalších zaniklých středověkých lokalit (*kap. 7. – 8.*). Srovnávány jsou zvláště jejich možné životní standardy. Vzhledem ke geografickému umístění Spindelbachu je pro samotné zpracování nálezu a následné porovnávání zjištěných poznatků využívána nedaleká lokalita Kremsiger.

Výsledkem práce by tedy mělo být (1) vyhodnocení nálezové situace Spindelbachu, a to na příkladu vzorku, (2) dále rešerše a vyhodnocení již známých faktů, a (3) srovnávání vsi s jinými lokalitami.

2. Zaniklá středověká ves Spindelbach

2.1. Lokalizace

Studovaná lokalita, zaniklá středověká ves Spindelbach (dále jen Spindelbach), se nachází v Ústeckém kraji v okrese Chomutov v severní části katastrálního území města Výsluní, od kterého je vzdálena přibližně 3 km na severozápad (viz Příloha 1 a 2). Spindelbach měl podobu lesní lánové vsi a ležel v nadmořské výšce 800–880 m n. m. v údolí dnes bezejmenného potoka na jižně orientovaném svahu Krušných hor (Crkal – Černá 2009, 505; Hylmarová – Klír – Černá 2013, 569–570).

2.2. Sídlní síť v okolí Spindelbachu

Spindelbach se nachází ve střední části Krušných hor, která byla na české straně postupně osidlována během 13. století a počátku 14. století. Dřívější osídlení studované lokality či jejího blízkého okolí není doloženo. Pravěké nálezy jsou zaznamenány až z okolí bývalé Přísečnice a Výsluní a jsou spíše ojedinělé nebo diskutabilní (Hylmarová 2012, 17). Rozšiřování sídelní sítě do zdejší horské oblasti tedy probíhalo až ve vrcholném středověku a postupovalo od hranic starší sídelní oblasti, která končila zhruba na linii Kadaně a Kralup u Chomutova (Derner 2017, 19).

V širším okolí Spindelbachu se nachází území tří původně královských hornických měst. Těmi jsou dnes zaniklé město Přísečnice, město Výsluní a ves Hora Sv. Šebestiána.

První oblastí, kde se začala utvářet sídelní síť, bylo Přísečnicko. Počátky středověké těžby v této oblasti spadají do 13. století (Urban a kol. 2015, 246, 256). Středověká kolonizace zde pravděpodobně vrcholila v 2. polovině 13. až počátkem 14. století založením Spindelbachu a ustálením Přísečnice jako lokálního tržního centra (Crkal – Volf 2016, 386; Crkal 2020, 55). Druhé období rozmachu tohoto území nastalo v 16. století. Roku 1546 byla Přísečnice králem Ferdinandem I. povýšena na královské horní město a v roce 1617 se také stala svobodným městem (Binterová 2006, 65).

Dnešní oblasti Výsluní a Hory Sv. Šebestiána byly v první části kolonizace osidlovány zhruba od poloviny 13. století, vznikly tu například vsi Volyně, Třebíška a Úbočí (Binterová 1996; 2006; Vašek 2016). Je předpokládáno, že tato část kolonizace zde vrcholila založením Nové vsi, tedy na přelomu 13. a 14. století (Crkal 2019, 100–103). Během 16. století zde přibyla do již existující sídelní sítě obec Jilmová (na jejímž území fungovaly v druhé polovině 13. století tři středověké sklárny, které jsou podobné sklárnám nalezeným na území Spindelbachu) a renesanční horní

města Výsluní a Hora Sv. Šebestiána (Crkal 2019, 103; Crkal – Černá 2009, 518; Binterová 2006, 27; Urban a kol. 2015, 304).

Kolonizace těchto území tedy proběhla ve dvou „vlnách“, nejprve v 13.–14. století a poté ve století 16. a korespondovala tak se zdejšími dobami rozmachu hornictví a hutnictví.

2.3. Dějiny lokality

Co se týče samotného Spindelbachu, první lidskou aktivitu v prostoru zkoumané lokality představují tři sklárny datované přibližně do období po polovině 13. století. Datace těchto tří skláren byla provedena podle nálezových souborů, získaných během archeologických nedestruktivních průzkumů v letech 2007–2009. Vzhledem ke stavu dochování a vysoké fragmentaci keramických zlomků, zůstává určení datace jen přibližné. Je však předpokládáno, že sklárny buď fungovaly současně, nebo s těsnou následností. V písemných pramenech se jakékoliv zmínky o sklárnách nevyskytují, a tak je jasné, že v době založení vsi již neexistovaly (Crkal – Černá 2009, 506–520; Klír 2016, 26).

Přesný rok založení Spindelbachu není znám, avšak podle již provedeného předběžného přezkoumání keramického materiálu, spadá založení vsi do druhé poloviny 13. století (Hylmarová 2012, 31; Klír 2016, 26). Radiokarbonovým datováním jsou první zdejší zemědělské aktivity datovány do let 1303–1336 (Houfková a kol. 2019, 615). Ves Spindelbach byla tedy pravděpodobně založena dosti krátce po opuštění již zmíněných skláren.

Jiří Crkal zmiňuje ve svém článku z roku 2009 teorii, že ves založil šlechtický rod Hrabšiců kolem roku 1260 (Crkal – Černá 2009, 506, 518–520). Předpokládá však, že pravými zakladateli Spindelbachu byli páni ze Šumburka, nebo jejich klienti, rod von Brande (Crkal 2018, 111–112).

Od roku 1356 do roku 1481 se ves objevuje v písemných pramenech (viz podkapitola Písemné prameny). V době existence vsi se její obyvatelé zabývali zemědělstvím, lesními pracemi, chovem dobytka a mohli se také podílet na fungování regionu pomocnými pracemi, zásobováním a dopravou materiálu na montánní lokality. Po roce 1481 už o vsi nejsou žádné přímé písemné zprávy, a jako ves se už neobjevuje ani v listině z roku 1490 o rozdělení hasištejnského panství. Mezi lety 1481 a 1490 je tedy předpokládán její zánik (Crkal – Černá 2009, 505–506; Houfková a kol. 2019; Hylmarová – Klír – Černá 2013, 569; Klír 2016, 26).

Ves zanikla alespoň z části násilně (Klír – Janovský – Hylmarová 2023, 174–176). Nicméně důvodem, proč nebyla obnovena mohlo být zhoršení klimatických podmínek kolem poloviny 15. století, tzv. předstupeň malé doby ledové (Klír 2016, 25).

Po zániku vsi bylo okolí lokality dále využíváno. Bylo zde sečeno seno, používána voda ze zdejších lesů a vykonávána lesní řemesla. Na samotné lokalitě je také doložena řada novověkých milířišť po pálení dřevěného uhlí (Hylmarová – Klír – Černá 2013). Jméno vsi se zachovalo v místních jménech, zaznamenaných dále v písemných a obrazových pramenech. Ves samotnou postupně přikryl les a její plužina splynula s katastrálním územím Výsluní. Ke znovu objevení středověké vsi došlo v roce 2006 a následně byl proveden geodeticko – topografický výzkum, detektorový průzkum, archeologické a environmentální výzkumy (Crkal – Černá 2009, 506).

V dnešní době se na území Spindelbachu nachází hustý, převážně smrkový les, lesní školka a téměř kolmo k ose vsi a skrze její jižněji položenou část je vedena silnice. Území zaniklého Spindelbachu je zaneseno v nejnovějším územním plánu města Výsluní jako archeologické naleziště. I tak je ale lokalita občasně vystavena zátěži a ničení způsobené lesními pracemi a návštěvami detektorářů.

2.4. Písemné prameny

Prvním písemným pramenem, který zmiňuje ves Spindelbach, je listina bratří Alamsdorfů z 1. května 1356, kteří ji v dokumentu zmiňují jako orientační bod v závislosti k jejich pozemku v nedaleké Nové Vsi. V tomto dokumentu je ves nazývána Spinnelbach (Mendl 1928, 175; Svoboda – Šmilauer 1960, 281; Crkal 2007, 4). Následně se ves v písemných pramenech vyskytuje rozdělena na půl a je spravována různými vlastníky. V listině krále Václava IV. Z roku 1367 je jedna polovina vsi „Spinnebuch halb“ předána do správy Bernhardu ze Šumberka společně s hradem Hasištejnem (Bernau 1893, 210; Svoboda – Šmilauer 1960, 281). Tuto polovinu vsi dále vlastnil Bernhardův syn Frycek, Jindřich z Plavna a v roce 1420 připadla Lobkovicům (Crkal – Černá 2009, 505–506).

Druhá polovina vsi pařila k perštejnskému panství a vlastnil ji nejprve Bedřich ze Šumberka a později jeho potomci. V dělicí listině z roku 1431 předává pulků vsi „Spilnpach“ Bedřichův syn Aleš svému synovci Vilémovi jako součást panství Nový Šumberk. Dále je tato část vsi v dokumentu z roku 1449, zde psána jako „Sspinbach halb“, prodána Vilémovi z Illburka. Tento prodej byl zaznamenán v úředních knihách Desky dvorské království českého (Crkal – Černá 2009, 505–506; Sedláček 1936, 58–59). Následně polovinu vsi získali roku 1453 Fictumové, kteří ji prodali Hasištejnským z Lobkovic, čímž došlo ke spojení obou částí vsi pod správu jednoho vlastníka po přibližně 114 letech. Tento písemný pramen z roku 1481 je tím posledním, ve kterém se ves Spindelbach vyskytuje (Sedláček 1936, 58–59).

V dalších letech se jméno vsi objevuje v písemných pramenech jen jako místní jméno zdejších luk, lesu anebo rybníků. Jméno Spindelbach také dříve nesl i dnes bezejmenný potok, který vsí protéká (Lorber 1998, 210). V roce 1490 v listině o dělbě hasištejnského panství označuje název Spindelbach rybník a část lesů (Crkal – Černá 2009, 505–506; Hylmarová – Klír – Černá 2013, 572).

Příkladem novověkých zmínek místního jména může být rok 1616, kdy císař Matyáš Habsburský potvrzoval městu Hora Sv. Šebestiána jeho dosavadní privilegia a dodával i nová. Jedním z těchto privilegií byla možnost využívat vodu z rašelinišť ve spindelbašských lesích (Urban a kol. 2015, 43 a ústní sdělení J. Crkala). A v urbáři ze 17. století je doloženo využití okolí Spindelbachu k sečení a sušení sena na které dohlížela kýšovická rychta (Binterová 1996, 29). Během prvního vojenského mapování Čech byl potok Spindelbach zaznamenán na listu č.36 z roku 1767 a dále jej také najdeme v mapě okresu Hory sv. Šebestiána od F. Selnera z roku 1862. Další zmínka o tomto jméně se vyskytuje v mapě stabilního katastru Výsluní z roku 1842 (Crkal – Černá 2009, 505–506).

2.5. Archeologické výzkumy

Spindelbach našel v červnu roku 2006 Jiří Crkal během průzkumů lesa v severní části katastru obce Výsluní. Během následných povrchových průzkumů, při kterých shromáždil důkazy o poloze a rozsahu zaniklé vsi, provedl první kresby terénní situace a identifikaci reliktnů.

Následný povrchový průzkum lokality a jejího okolí a také další dokumentace reliktnů byla realizována Evou Černou a mosteckým Ústavem archeologické památkové péče severozápadních Čech a Jiřím Crkalem. Během tohoto průzkumu byly v následujících letech nalezeny tři sklárny. První z těchto skláren (číslo I) byla objevena v květnu roku 2007, druhá (číslo II) v červnu téhož roku a poslední (číslo III) v lednu 2009 (Crkal 2007; Crkal – Černá 2009, 506–516; Hylmarová – Klír – Černá 2013, 570; Hylmarová 2012, 22). Roku 2007 na lokalitě středověké zaniklé vsi proběhla také geofyzikální prospekce pod vedením Romana Křivánka z Archeologického ústavu Akademie věd ČR (Hylmarová 2012, 22, Crkal – Černá 2009).

Další etapa studia Spindelbachu začala v roce 2007, kdy se k výzkumu přidali další badatelé. Geodeticko – topografický průzkum byl během let 2007–2009 realizován kolektivem Tomáše Klíra z Ústavu pro archeologii filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, za významné pomoci Jiřího Crkala (Klír 2016, 32; Hylmarová – Klír – Černá 2013, 570; Hylmarová 2012). Vzhledem k tomu, že se dalšího výzkumu účastnili členové tohoto ústavu, studium

Spindelbachu se stalo součástí dvou grantových výzkumných projektů, které byly v následujících letech Ústavem pro archeologii řešeny. Těmito projekty byly „Archeologie Přemyslovských Čech“ (P405/10/0556; 2010–2014), jehož řešitelem byl Jan Klápště, a „Proměny venkovských sídel v Čechách v 14.–16. století“ (P405/12/P715; 2012–2014), jehož řešitelem byl Tomáš Klír. Oba výzkumné projekty byly prováděny pod záštitou Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a financovány Grantovou agenturou České republiky (GA ČR) (Klír – Vojtěchovský 2013, 327; Klír 2016, 17; Hylmarová 2012, 16). V průběhu těchto projektů byla zkoumána řada lokalit a publikována řada příspěvků. V rámci „Archeologie Přemyslovských Čech“ byl řešen sídelně–historický kontext lokality Spindlbachu (Hylmarová 2012, 16) a samotná ves byla zkoumána v rámci druhého z projektů jeho řešitelem Tomášem Klírem (Hylmarová – Klír – Černá 2013, 569).

V roce 2009 byl také uskutečněn průzkum detektorem kovů, na který také dohlíželi Eva Černá a Tomáš Klír. Zpracování a interpretaci nalezených kovových artefaktů se věnovala Lucie Hylmarová, ve spolupráci s autory průzkumu. Tomáš Klír a Eva Černá zde dále roku 2010 zahájili archeologický odkryv. Ten následně probíhal několika etapách v průběhu let 2010–2014 (Klír 2016, 32; Hylmarová – Klír – Černá 2013, 570). Pro odkryv byla zvolena plocha usedlosti č. 2 a blízká část parcely usedlosti č. 3. Roku 2010 byla plocha rozměřena na čtverce o velikosti 2 x 2 m a ty byly pak odkrývány šachovnicovou metodou. Tohoto roku byl záměr osvětlit především základní členění prostoru půdorysnou dispozicí domu. Bylo odkryto zhruba 64 m². V dalších letech dosáhla odkrytá plocha 213 m² a bylo zkoumáno komunikační schéma a vnitřní členění domu, a také další části plochy (Hylmarová – Klír – Černá 2013, 572). Plán zkoumané plochy na usedlostech č. 2. a 3 je vyobrazen v Příloze 4.

V roce 2011 byl uskutečněn geochemický průzkum vedený Kateřinou Součkovou a kolektivem z České zemědělské univerzity. Další geofyzikální průzkum se konal v roce 2012 pod záštitou Petra Mila z Ústavu archeologie a muzeologie Masarykovy univerzity v Brně a Jiřího Šindeláře z firmy Geo–cz z Mladé Vožice. V rámci projektu ArcheoMontan zde od tohoto roku probíhal geologický a petrografický průzkum. V roce 2012 se také začal konat paleobotanický průzkum, realizovaný Adélou Pokornou, Petrou Houfkovou a dalším kolektivem z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze a Přírodovědecké fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích (Hylmarová – Klír – Černá 2013, 570). Zjištění tohoto bádání byla shrnuta a publikovány v článku z roku 2019.

Na zkoumané lokalitě byly tedy provedeny jak destruktivní, tak nedestruktivní výzkumné metody pod vedením různých skupin autorů a byla zjištěna řada poznatků. Stále je však možno tuto lokalitu dále studovat, a to vzhledem k tomu, že archeologickým odkryvem byla

prozkoumána pouze jedna usedlost (č. 2). Bylo by tedy, pro ucelenější představu o této lokalitě, přínosné provést odkryv několika dalších usedlostí, například z protějšího břehu řeky či druhého konce vsi a porovnat takto získané nálezy.

2.6. Dosavadní odborná literatura

Prvním dokumentem, který se vztahuje k počátku archeologických výzkumu na lokalitě zaniklé vsi je nálezová zpráva Jiřího Crkala z roku 2007 s názvem *Zaniklá středověká ves Spindelbach. Zpráva o výsledcích povrchového průzkumu*. V této zprávě autor oznámil nález Spindelbachu, jeho okolnosti a zjištění prvního provedeného průzkumu (Crkal 2007).

První publikací, která se věnuje následnému výzkumu na lokalitě zaniklé vsi je článek od Jiřího Crkala a Evy Černé *Nové objevy v Krušných horách – zaniklé středověké sklárny na k. ú. Výsluní* publikovaný v periodikum *Archaeologia historica* z roku 2009. Článek podává informace především o objevu a výzkumu tří skláren v blízkosti zaniklé vsi Spindelbachu, které byly datovány zhruba do poloviny 13. století. Zároveň článek popisuje historický kontext lokality a písemné prameny vztahující se k zaniklé vsi a jejímu jménu. Jsou zde také publikované některé výsledné mapy geofyzikální prospekce Romana Křivánka (Crkal – Černá 2009).

Hmotné kultury zaniklé vsi Spindelbach se týkaly dvě absolventké práce Lucie Hylmarové. Nejprve bakalářská práce z roku 2012 s názvem *Hmotná kultura středověké usedlosti. Zaniklý Spindelbach v Krušných horách* a poté práce diplomová *Každodennost středověké venkovské usedlosti. Výpověď drobné hmotné kultury* z roku 2016. V práci z roku 2012 autorka popisuje lokalitu a její hmotnou kulturu. V první části se zabývá zaniklou vsí a dosavadním stavem jejího poznání. Druhou část tvoří popis a analýza souboru kovových artefaktů získaných ve Spindelbachu v roce 2009 metodou detektorového průzkumu (Hylmarová 2012). Ve druhé práci, z roku 2016, zkoumá Hylmarová drobnou hmotnou kulturu získanou ze zaniklých středověkých vesnic na území České republiky, jejich výpovědní hodnotu pro studium každodenního života těchto lokalit a také srovnání s jednou zahraniční lokalitou. Znovu jsou předmětem analýzy především kovové artefakty. Spindelbach je v této práci jednou z analyzovaných vesnic (Hylmarová 2016).

V roce 2013 vyšel článek s názvem *Železné předměty ze zaniklého Spindelbachu v Krušných horách: k výpovědi detektorového průzkumu*, který byl publikován v periodiku *Archaeologia Historica*. Autory jsou Lucie Hylmarová, Tomáš Klír a Eva Černá. Hlavním předmětem textu je opět soubor železných artefaktů ze zaniklé vsi z roku 2009, jeho představení a hodnocení

metody detektorového průzkumu jako metody studie středověkých vsí. Informace o dané lokalitě jsou podávány podle dosavadního stavu výzkumu (Hylmarová – Klír – Černá 2013).

Další studie z roku 2013 byla napsána Kateřinou Součkovou, Michalem Hejmanem a Tomášem Klírem. Její titul zněl *Medieval Farming Practices in Deserted Villages Can be Determined Based on the Nitrogen Isotopic Signature in Recent Forest Soils*. Zabývá se analýzou izotopu dusíku ^{15}N ve vzorku půd ze dvou lokalit zaniklých středověkých vsí. Zkoumanými lokalitami jsou Spindelbach a Roudnička, které byly pro studii vybrány pro své odlišné přírodní podmínky a časový rámec existence ve 13.–15. století. Cílem analýzy byla identifikace využití organických hnojiv na těchto lokalitách (Součková – Klír – Hejman 2013).

V polské kolektivní monografii *Vesnice je ztracena. Stav a perspektivy výzkumu* vydané muzeem Hornoslezský národopisný park v Chorzówě byl v roce 2016 Tomášem Klírem publikován příspěvek s názvem *Zaniklé středověké vsi ve výzkumném záměru Ústavu pro archeologii Univerzity Karlovy v Praze. Zaniklý Spindelbach (Krušné hory), Kří a Hol (střední Čechy)*. V tomto textu se autor věnuje třem lokalitám, na jejichž základě ověřuje vývoj a dynamiku venkovského prostředí 14.–16. století v závislosti na konceptu pozdně středověké proměny a studiu regionů a začátku jejich sociálně–ekonomické diverzity. Vybranými lokalitami jsou zaniklé vsi Spindelbach v Krušných horách, Kří u Sadské v okrese Nymburk a Hol v Praze–Klánovicích (Klír 2016). Tato studie byla také jedním z výstupů výzkumného projektu „Proměny venkovských sídel v Čechách v 14.–16. století“ zmíněným v podkapitole Archeologické výzkumy.

Roku 2017 vyšla další studie věnující se Spindelbachu, a to v periodiku *Interdisciplinaria Archaeologica*. Byla sepsaná Janem Horákem a Tomášem Klírem a nazývá se *Pedogenesis, pedochemistry and the functional structure of the Waldhufendorf field system of the deserted medieval village Spindelbach, the Czech Republic*. Tato studie se zabývala půdními a geochemickými analýzami vzorků z oblasti Spindelbachu a jejich výpovědi o zdejších lidských aktivitách (Horák – Klír 2017).

Diplomová práce s názvem *Holocenní požárová aktivita vrcholových partií Krušných hor s důrazem na období středověku* od Ivany Pravcové z roku 2018 je další závěrečnou prací, která využívá získaná data z lokality Spindelbachu. Tato práce se soustředí na analýzu a koncentraci mikrouhlíků a rekonstrukci požárových aktivit ve vybrané oblasti Krušných hor. Na základě odebraných vzorků byl posuzován lidský vliv na tamní holocenní požárovou dynamiku (Pravcová 2018).

V roce 2019 vydali Petra Houfková, Jan Horák, Adéla Pokorná, Tomáš Bešta, Ivana Pravcová, Jan Novák a Tomáš Klír článek *The dynamics of a non-forested stand in the Krušné Mts.: the*

effect of a short-lived medieval village on the local environment v publikaci *Vegetation History and Archeobotany*. Text se zabývá změnami vegetace na studované lokalitě, kterou v době existence vsi ovlivnila lidská činnost a klimatické podmínky. Zdrojem vyhodnocovaných dat jsou zde například analýzy pylu, vzorků uhlíků, řas a další (Houfková a kol. 2019).

A roku 2023 vyšel článek s názvem *The contextual value of iron household goods in the late medieval countryside: testimony of the Czech lands* publikovaný v periodiku *Ruralia*. Tento článek sepsali Tomáš Klír, Martin Janovský a Lucie Hylmarová. Zabývali se v něm interpretací železných předmětů a jejich významem pro středověkou domácnost. Na základě této interpretace pak byly hodnoceny soubory železných předmětů z tří středověkých vsí, a sice Svídny, Bystřece a Spindelbachu. Následně byly vyvozovány závěry o způsobech zániku těchto vsí (Klír – Janovský – Hylmarová 2023).

3. Přírodní podmínky Spindelbachu

3.1. Geomorfologie a geologie

Spindelbach spadá z hlediska geomorfologického členění do podokrsku Jelenohorská hornatina (Geomorfologické jednotky 2024), okrsku Přísečnická hornatina, která dále patří do podcelku Loučenská hornatina, celku Krušné hory, oblasti Krušnohorská hornatina, Krušnohorské soustavy a provincie Česká Vysočina (Demek a kol 2006, 26, 34, 364; Hylmarová – Klír – Černá 2013, 570).

V provincii Česká Vysočina se Krušnohorská geomorfologická soustava nachází v severozápadní okrajové části při hranici se Spolkovou republikou Německo. Celek Krušné hory je klasifikován jako plochá hornatina, která má výškovou členitost 200–500 m. Je složena především z hornin krušnohorského a svatavského krystalinika (Demek a kol. 2006, 19, 244).

Podcelek Loučenská hornatina se rozkládá v severozápadní části Krušných hor a okrsek Přísečnická hornatina se nachází v severozápadní oblasti tohoto podcelku. Nejvyšší bodem je Jelení hora (993,5 m n. m.). Geologické podloží této oblasti se zformovalo v období proterozoika a spodního paleozoika a tvoří ho pararuly, svory a ortoruly s vložkami dalších hornin, jako jsou granitové porfyry, amfibolity a skarny s proniky třetihorních sopečných hornin. Dále se zde také nachází kvartérní kamenitý až hlinito–kamenitý sediment (Demek a kol. 2006, 267, 264; Geologická mapa 1:50 000, 2023).

Krušné hory jsou důležitým zdrojem nerostného bohatství. Významnou složkou tohoto bohatství jsou především žíly rud železa a stříbra a v menší míře také olova, molybdenu, wolframu, mědi a cínu. Dále lze zmínit také těžbu nerudných surovin jako je fluorit, baryt, pegmatit s draselným živcem a křemen a jeho polodrahokamové odrůdy (Mackovčín 1999, 15, 79; Bílek – Jangl – Urban 1976, 5, 87).

Počátky těžby nerostného bohatství jsou v Krušných horách datovány především do průběhu 13. století (Urban a kol. 2015). Na Chomutovsku byly nejvýznamnějšími surovinami hlavně rudy železa a stříbra. U Přísečnice a Kremsigeru začala těžba ve 13. století (Urban a kol. 2015, 256), v oblasti Hory Svatého Šebestiána ve 14. století (jeho rozmach a založení města spadá do 16. století) a v Kryštofových Hamrech v 15. století. Ještě lze také zmínit obce Měděnec, kde počala těžba pravděpodobně před polovinou 15. století, Černý potok a Mezilesí, v jejichž okolí se těžilo nejspíše v průběhu 14. století a obec Horní Halže, kde jsou těžební práce datované do století 15. V období 18. a 19. století fungovaly méně důležité rudné doly v okolí Kovářské, Kryštofových Hamrů a Jelení hory (Bílek – Jangl – Urban 1976, 6, 26, 29, 33–35, 41–49).

V katastru města Výsluní jsou zmiňovány zašlé doly hlavně na železné a manganové rudy, pak na stříbrné, olovené a měděné rudy a také na rudy kobaltu, niklu a vizmutu anebo na cínovec. Počátek důlních prací zde není přesně znám, ale předpokládá se období konce 13. až 14. století (Urban a kol. 2015, 311). Prvním textem o těžbě v oblasti Výsluní jsou až horní privilegia, která městu udělil Bohuslav z Lobkovic roku 1565. A také významným je rok 1617, kdy bylo Výsluní Matyášem Habsburským potvrzeno svobodným královským horním městem. Mnoho dalších historických záznamů bylo zničeno během tažení Švédů roku 1640. Během 18. století se zde ještě některé štolky udržely. Poslední z nich ale zanikly v průběhu 19. století (Kratochvíl 1964, 241; Bílek – Jangl – Urban 1976, 35). Na samotné lokalitě Spindelbachu těžba doložena není a spíše ji provedené analýzy popírají (Houfková a kol. 2019, 616).

3.2. Klimatické podmínky

Klimatické podmínky jsou v Krušných horách výrazně ovlivněny jejich reliéfem, který je na německé straně mírnější a na české prudký s velkými výškovými rozdíly mezi hřebenem hor a jejich podhůřím. To má za následek zvedání mas vzduchu vysoko nad hřebenem, které zde vychládají a působí následně téměř nepřestávající vítr na hřebeni, časté deště, mlhy a mraky (Mikšíček 2006, 277–278). Krušné hory náleží převážně do chladné (CH) a zčásti do mírně teplé oblasti (MT) (Neuhäuslová 1998, 21).

Zkoumaná lokalita se nachází v mírně chladné klimatické oblasti. Průměrná roční teplota vzduchu na Spindelbachu je v současné době 4–5 °C a průměrná teplota v letním půlroce (duben–září) je 10°C. Průměrný roční úhrn srážek se pohybuje okolo 800 mm a průměrný úhrn srážek v letním půlroce okolo 450 mm (Tolasz a kol. 2007, 24, 34, 68, 78, 234).

Klimatické podmínky se však v průběhu historie lišily. V době 13. století zde bylo klima příznivější, vlivem středověkého klimatického optima, než v době 14.–15. století, které bylo klimaticky proměnlivé, s velmi chladnou etapou kolem poloviny 15. století (Klír 2016, 25).

3.3. Pedologie a zemědělství

Na studované lokalitě a v jejím okolí se nachází především kryptopodzol modální (Kpm), dále podzol modální (Pzm) a glej zrašelinělý (Glo'), (Půdní mapa 1:50 000, 2023).

Kryptopodzoly, neboli rezivé půdy vznikají ve vlhkém, chladném klimatu nejčastěji pod kyselými horskými bučinami ve vyšších horských polohách (cca 800 m n.m.) a jako lesní půdy bývají produktivní. Pro zemědělské účely ale nemají dostatečnou kvalitu, lze je však využít pro píce. Podzoly se také vyskytují v horských oblastech, na rozdíl od kryptopodzolů se jejich vznik váže na jehličnaté (hlavně smrkové lesy), velmi vlhké, chladné prostředí a nadmořskou

výšku 800 m n.m. a výše. Tyto půdy také nejsou vhodné pro zemědělské účely, jdou ale využít jako louky a pastviny (Tomášek 2007, 55–56).

Gleje vznikají glejovými procesy, které se odehrávají v trvale zamokřených místech, redukčními pochody a hromaděním organických látek. Glej zrašelinělý má hluboký humusový horizont (až 60 cm) zrašelinělé organické hmoty. Zemědělsky nejsou tyto půdy využitelné vzhledem ke své kyselosti. Nacházejí využití spíše jako ne příliš kvalitní louky (Tomášek 2007, 57).

V této části Krušnohoří se Spindelbach vzhledem ke své nadmořské výšce 800–880 m n.m. řadí k nejvýše položeným lokalitám. Plužiny i samotná ves se nacházely v mělké údolní nivě potoka na mírném, jižně orientovaném svahu. Zdejší rolnické usedlosti měly formu kompaktní pozemkové držby, kdy v čele jednoho dlouhého a širokého pásu stojí dvůr a za ním se nacházely zemědělské plochy. Vzhledem k tomuto uspořádání je pak možné, aby její majitelé rozhodovali o jejím využití nezávisle na dalších usedlostech (Klír 2016, 26). Vzhledem k přírodním podmínkám Spindelbachu se dříve počítalo s menším podílem zemědělství na hospodaření vsi. Předpokládal se jistý model subsistenčního zemědělství doplněného o tržní neagrární výrobu (Hylmarová – Klír – Černá 2013, 569–570; Crkal – Černá 2009, 505). Analýzy Petry Houfkové a kolektivu popisují pěstování ozimých obilovin v množství, které bylo dostačující pro obživu všech obyvatel vsi a také chov hospodářských zvířat. Autoři článku tak vyslovují teorii, že by Spindelbach mohl být v době svého existence zemědělsky soběstačný (Houfková a kol. 2019, 617).

3.4. Hydrologie

Hydrologickou složku zkoumané lokality ovlivňuje především její poloha v Krušných horách a zdejší podmínky. Krušné hory jsou protkané řadou menších řek a potoků, jezer a rybníků, mokřadů a rašelinišť. Jsou tak více zavodněnou oblastí chomutovského okresu. Povrchové vody z hlediska regionalizace zahrnují v Krušných horách oblasti velmi vodné až středně vodné. Co se podzemních vod týče, vzhledem k nepropustnému podloží se v horách vyskytují jen málo (Mackovčín 1999, 33–34).

Okres Chomutov náleží do povodí řeky Ohře. Nejvýznamnějším větším vodním tokem, který je relevantní pro zkoumanou lokalitu, je Pruněřovský potok. Pramenní v rašeliništi u Rusové, je dlouhý přibližně 24 km a u Kadaně se vlévá do Ohře (Kestřánek 1984, 226). Tento tok je využíván ve vodohospodářství. Z jezové zdrže u Celné je na jeho horním toku voda přečerpávána a poté vedena do úpravny Třetí mlýn, odkud teče do skupinového vodovodu

města Chomutova. V dolní části Prunérovského potoka se vyskytují přeložky koryta z důvodu báňské činnosti v okolí (Kestránek 1984, 226; Štefáček 2008, 497–498).

Zkoumanou vsí protéká dnes bezejmenný potok, který dřív také nesl jméno Spindelbach. Byl brán jako horní přítok potoka Prunérovského a dnes je popisován spíše jako jeho součást. Tento potok byl zaznamenán již v mapách z let 1767 a 1862 (Crkal – Černá 2009, 505–506; Lorber 1998, 210).

Na jihovýchod od Spindelbachu se také vyskytují tři rybníky, které se jmenují Nový rybník, Rybníček a Starý rybník. Lorber uvádí možné spojení Starého rybníka s potokem „Spindelbachem“ (Lorber 1998, 156, 161, 164, 210).

Co se týče lidského vlivu na hydrologickou síť v blízkosti Spindelbachu, je ovlivněn především přirozený odtok. Stavbami, které zásadně mění přirozený koloběh vody v horách, jsou vodní nádrže, například Nechanice, Jirkov a zkoumané lokality blízka Přísečnice. Dále se také vyskytují malé nádrže na menších tocích, které v horách zachycují možné přívalové vody (Mackovčín 1999, 33). Změna samotného toku Prunérovského potoka zmíněna výše.

3.5. Vegetace

Krušné hory se nachází částečně ve fyto geografickém oblasti Oreofytikum, do kterého náleží jejich nejvyšší polohy. Navazující oblastí je mezofytikum, které představuje přechod mezi horským pásmem a rozkládá se v nižších horských oblastech, pahorkatinách a podhůří. Vegetace obou oblastí odpovídá jejich poloze a podmínkám (Mackovčín 1999, 39, 41).

Přísečnická pahorkatina, ve které se Spindelbach nachází, je dnes charakterizována jako až středně zalesněná oblast, ve které se vyskytují bučiny, smrkové a modřínové monokultury, přechodné lesokřoviny (porosty náhradních dřevin, jako je jeřáb, bříza a smrk pichlavý) a místy i borovice. Kromě lesních porostů se zde setkáme i s vlhkými loukami, mokřady (vrchovišti) a prameništi (Demek 2006, 364).

Publikace Zdeňky Neuhäuslové Mapa potencionální přirozené vegetace České republiky se zabývá současným biologickým potenciálem lokalit. Mapa tak počítá se současnými vlastnostmi lokality, které ovlivňují vývoj vegetace a ireverzibilními změnami krajiny vlivem lidské činnosti, jako je povrchová těžba (Neuhäuslová 1998, 52–53).

Podle ní se zkoumaná lokalita řadí do skupiny acidofilní bučiny a jedliny, jednotky biková bučina, která se vyskytuje v nadmořské výšce od 450 do 850 m n. m. na kyselých a minerálně chudých půdách. Strukturu tvoří bylinné patro a stromové patro, ve kterém se nachází především buk, a občasně také dub a lípa. Keřové patro se vyskytuje ojediněle (Neuhäuslová 1998, 138–140, 250).

Další skupinou, která je na lokalitě také zastoupená, jsou klimaxové a podmáčené smrčiny, jednotka podmáčená rohozcová smrčina místy v komplexu s rašelinnou smrčinou. Tato jednotka se nachází v nadmořských výškách od 600–1200 m n.m., v chladných inverzních polohách na zamokřených půdách (glejích a podzolech). Strukturu této jednotky tvoří stromové patro, tvořeno především smrkem, chudé bylinné patro a bohaté mechové patro (Neuhäuslová 1998, 220–222, 254).

3.6. Ekologie a ochrana přírody

Oblast severních Čech je vlivem člověka lokalitou silně postiženou. Nejsilnějším vlivem je zde především krajinu devastující velkoplošná povrchová těžba hnědého uhlí a s ní související exhalace tepelných elektráren a chemických závodů. Tyto exhalace společně s výfukovými plyny a teplotními inverzemi mají za následek znečištění ovzduší (Mackovčín 1999, 79–81).

Dalšími faktory, které představují problémy pro tuto krajinu, je těžba ostatních nerostných surovin (jako je například v horských lokalitách těžba rud a v Českém středohoří těžba kameniva), toxické odpady chemického průmyslu, odlesňování a nahrazování původních lesů smrkovými monokulturami a zemědělská velkovýroba, která využívá pesticidy a hnojiva. Kromě znečištěného ovzduší se zde tedy setkáme i se znečištěnou půdou a poznamenanými porosty vegetace (Mackovčín 1999, 62, 82–83; Mikšíček 2006, 277).

I přes silné znečištění a devastaci krajiny má oblast Krušných hor na území chomutovského okresu stále ještě zachovaná tři významná vegetační stanoviště. Jedním jsou fragmenty přirozených lesních porostů, které se původně skládaly hlavně z bučin a smíšených listnatých lesů s podílem smrku a jedle. Dalšími dvěma typy stanovišť, které se zde mají vyskytovat, jsou rašeliniště a květnaté louky. Rašeliniště tu dnes můžeme najít od Načetína po Přísečnici na plochém hřebenu hor a květnaté louky se vyskytují například u obcí Kovářská, Kamenné a Háj (Mackovčín 1999, 82–83).

O ochraně přírody se v oblasti Ústeckého kraje začalo hovořit už na přelomu 19. a 20. století a mezi první chráněné oblasti patří část dnešní národní přírodní památky Bílé stráně, která byla chráněna od roku 1929 německým okrašlovacím spolkem. Státní ochrana přírody zde počala až v polovině 20. století zákonem o státní ochraně přírody vydaným roku 1956. Spočívala však více v konzervaci chráněných lokalit než v jejich aktivní ochraně. Zlepšení stávajících zákonů pro ochranu přírody bylo odsouhlaseno až v devadesátých letech 20. století (Mackovčín 1999, 61–62).

V dnešní době existuje v kraji řada menších chráněných lokalit, jako jsou přírodní památky, přírodní rezervace, národní přírodní památky, národní přírodní rezervace, některé z nich i na

území Krušných hor. V horách však stále chybí větší ucelená chráněná lokalita (Mackovčín 1999, 63; Mikšíček 2006, 278), ale dnes se už jedná o vyhlášení CHKO Krušné hory (ústní sdělení J. Crkala).

3.7. Shrnutí

Středověká ves Spindelbach se nacházela v nezvykle vysoké nadmořské výšce. Její životní podmínky negativně ovlivňovala členitost reliéfu, a minerálně chudé půdy. Co se klimatických podmínek týče, v době existence vsi byly pravděpodobně víceméně příznivé. Je uvažováno o zemědělské soběstačnosti vsi. Dalším využívaným zdrojem byl jistě i blízký les. Na lokalitě a v její přímé blízkosti není předpokládána přítomnost těžby rud.

4. Nálezová situace

4.1. Popis vsi

Spindelbach měl formu lineární lesní lánové vsi („Waldhufendorf“), položenou v 800–880 m n. m. na mírném jižně až jihovýchodně orientovaném svahu v údolí potoka. Usedlosti se nacházely na obou stranách potoka podél hran jeho mělké potoční nivy v délce okolo 1200 m (Hylmarová – Klír – Černá 2013, 570; Klír 2016, 25–26). Celková rozloha intravilánu vsi je přibližně 25 ha (Hylmarová 2012, 24). Půdorys vsi je vyobrazen v Příloze 3.

Počet usedlostí se v různých záznamech liší, vzhledem k postupnému průzkumu vsi. Při objevení vsi jich bylo předpokládáno 26 (Crkal 2007, 6). Později byl uváděn počet 26–28 (Klír 2016, 29), kdy předpokládaný půdorys tvořil 26 usedlostí s parcelou v hlavní části vsi a dále zde byly předpokládány ještě 2 nebo 3 další, které nebyly v přímém prostorovém kontaktu s plužinou (Hylmarová – Klír – Černá 2013, 572). Lucie Hylmarová dále udává možný počet 29 či 30 usedlostí (Hylmarová 2012, 24; Hylmarová 2016, 38). A badatel Jiří Crkal, který ves objevil, ji dnes stále pravidelně navštěvuje a prochází a jeho současný názor na počet usedlostí činí zhruba 34 různě velkých možných usedlostí (ústní sdělení Jiřího Crkala).

Vzhled půdorysu vsi ukazuje na plánovací záměr, kdy osu představuje potoční údolnice a na tuto osu byly v rozestupech 80–100 m vedeny kolmice. Délka širokých majetkových parcel se pohybovala zhruba mezi 700–2 500 m. Pro maximální využití slunečního svitu měly parcely v severní části vsi orientaci západ–východ a v jižní části jihojihozápad–severoseverovýchod. V čele parcel stál dvůr a na něj navazovala zahrada a další zemědělské plochy (Hylmarová – Klír – Černá, 2013 570).

Dochované reliktu plužiny mají podobu agrárních teras. Šířka terasových stupňů je v deseti případech přibližně 50–55 m a ve dvou případech 40 m. Jejich délka dosahuje až 800 m. Předpokládaná délka majetkových pásů mohla ale být až 2000–2500 m. U většiny usedlostí navazují reliktu agrárních teras na parcely usedlostí (Klír 2016, 29). Pravděpodobná plocha plužiny vsi byla asi 250 ha (Hylmarová 2012, 24).

4.2. Nálezový kontext

Zkoumaný keramický soubor byl získán na lokalitě zaniklého Spindelbachu v oblasti usedlosti č. 2. a 3. Hlavní stavbou usedlosti byl obytný trojdílný dům s rozčleněným půdorysem o rozměrech 7x20 m a dvoufázovým stavebním vývojem, jehož konstrukce se odlišovaly v jeho jednotlivých dispozičních částech (Klír 2016, 32, Hylmarová 2012, 25). Základní dispozici domu tvořila jizba, síň a komora. V tomto základním trojdílném jádru domu se dále nacházely

další prostory po délkové ose i po stranách (Hylmarová – Klír – Černá 2013, 573). Fotodokumentace zkoumaného domu je obsažena v Příloze 5.

Relikty domů se na lokalitě nacházejí hned pod drnem, úroveň středověkého povrchu se nachází v hloubce cca 15–20 cm (v rámci interiéru domu i hlouběji). Kulturní vrstvy nebylo možné opticky pozorovat, jejich barevné přechody se shodují spíše s půdními horizonty kambizemí (Hylmarová – Klír – Černá 2013, 572–573).

5. Analýza keramického souboru

5.1. Současné přístupy ke zkoumání keramiky

Dřívější přístup ke zkoumání keramiky se soustředil nejprve na její estetickou kvalitu, později například na typologii nádob, tvorby chronologií a zkoumání různých kulturních a sociálních vlivů. Postupně tak došlo ke střídání vlivů procesuální a postprocesuální archeologie a následně také kontextuálního přístupu, který je dnes stále ve vědecké práci přítomný (Čapek a kol. 2022, 4–23).

Počátkem 21. století jsou inovovány a rozvíjeny deskriptivní systémy a důraz je kladen na systematické a statistické zpracování keramických souborů. Je vyvíjena snaha o následnou komparaci zpracovávaných souborů s dalšími a jejich zhodnocení v rámci daného regionu a časového období. Dále jsou také sledovány například stopy v rámci a po období životnosti keramiky. Více jsou zkoumány také otázky technologické a roste zájem o zkoumání a potvrzování teorií metodou archeologického experimentu (Čapek a kol. 2022, 20–23).

Je prosazován interdisciplinární přístup, který se věnuje různým aspektům keramiky od jejích výrobních komponentů až po postdepoziční procesy. Kromě získávání cenných dat přírodovědného rázu pomáhá obsáhlý způsob analýzy keramických předmětů také odhalovat dříve neviděná sociální a ekonomická fakta o vlastnících a výrobcích keramiky. Například jejich obchodní vztahy s okolím, sociální možnosti domácností, jejich životní úroveň a postavení v komunitě. Pozornost současných výzkumů se tak kromě deskripce a statistického a kontextuálního zpracování keramických souborů soustředí na otázku každodennosti (Čapek a kol. 2022, 23) a roli a význam keramiky v běžné rolnické společnosti a domácnosti.

5.2. Keramický soubor

Zpracovávaný keramický soubor má povahu vzorku, neboť zahrnuje nálezy z roku 2011. Bylo zpracováno 1652 keramických zlomků, z čehož je 322 typických a 1330 netypických (viz Graf 1.). Po slepení některých zlomků jich bylo v souboru celkově 1619 a jeho celková hmotnost je 8,1 kg.

Tento soubor byl roztríděn na keramické skupiny, dále dělené na keramické třídy a podle svých možností na další morfologické a typologické kategorie. Dále byla hodnocena i přítomná výzdoba, technologie výroby a byly zaznamenány možné výrobní stopy, pozůstatky po užívání nebo stopy postdepozičních procesů. Nálezový keramický soubor je rozdělen na dvě části, typické a netypické zlomky. U typických zlomků je určena pravděpodobná nádoba (a pokud

možno i její typ) nebo část nádoby, jejich keramická skupina, třída a výzdoba, je-li přítomna. Také je zaznamenána jejich velikostní třída, tloušťka, hmotnost a další přítomné stopy, jako je očazení (viz tab. 2). U netypických zlomků je určena keramická třída a skupina, velikostní třída, tloušťka, hmotnost a další stopy či možná výzdoba (viz tab. 3). Hlavním problémem při práci se zkoumaným souborem je ale jeho vysoká fragmentace.

Zkoumaný nálezový soubor byl dosud kladen do doby od 2. poloviny 13. století (Hylmarová 2012, 38) až do 2. poloviny 15. století. Spodní hranice je určena podle předběžné revize keramiky během výzkumu a horní hranice podle poslední zmínky o vsi z roku 1481 (Crkal – Černá 2009, 506). Zkoumaná lokalita se nachází na území severozápadních Čech v oblasti Přísečnicka. Při analýze zlomků bylo počítáno se zachycením znaků pro dané období a oblast typických.

Ve 13. století je i do jeho druhé poloviny v severozápadních Čechách přítomna keramika tzv. „hradištní tradice“, kterou je možno poznat podle měkkého a často nerovnoměrného a nedokonalého výpalu v oxidačně–redukční atmosféře. Tato keramika má šedé, hnědé až načervenalé odstíny a často odlišně zbarvené jádro. Nese také stopy po výrobě lepením a obtáčením. Přítomnou výzdobou jsou vlnice a ryté rýhy (Čapek a kol. 2022, 88–90).

Od 2. poloviny 13. století se v keramických souborech na našem území objevuje nově keramika šedá redukčně tvrdě pálená a světlá oxidačně tvrdě pálená. Pro oblast severozápadních Čech je charakteristická oxidačně pálená světlá keramika s červeným malováním a vývalkovou šroubovicí. Produkce tohoto nového „kolonizačního zboží“ je vlivem přicházejícím ze saské strany Krušných hor. Nové typy keramiky přichází i s proměnami tvarů a novými tvary nádob, jako jsou například konvice, poklice, nádoby se čtyřlaločným ústím. Výskyt keramiky „hradištní tradice“ se v tomto období postupně snižuje a následně končí (Čapek a kol. 2022 90–91; Vařeka 1998, 123–127).

Dále dochází na přelomu 13. a 14. století k další změně, kdy se objevuje nová, standardizovaná keramika. Je předpokládána její výroba ve větších sériích a unifikace, což nahrazuje různorodost keramických souborů předchozího období (Vařeka 1998, 123–127). Na území severozápadních a také severních Čech však převládá světle tvrdě pálená oxidační keramika s odstíny od okrové po červenou, vývalkovou šroubovicí, svazky vodorovných rýh a červeným malováním vlnic, linií a mřížek. Způsobem výroby této keramiky je nejprve (od 2. poloviny 13. století) obtáčení na rychle rotujícím kruhu a v 2. třetině 14. století se objevuje výroba vytáčením, která se postupně stane hlavním způsobem výroby. Oblast severních a

severozápadních Čech dále v pozdním středověku náleží k jednomu z výrobních a distribučních okruhů na našem území (Čapek a kol. 2022, 90–94; Vařeka 1998 128–130).

Přísečnicko (a Kadaňsko) se nachází v místech, kde se ve vrcholném a pozdním středověku potkávají vlivy dvou oblastí, a sice oblasti Mostecka, kde převládá tvrdě pálená oxidační světlá keramika, a Chebska, odkud se rozšiřuje šedá redukční slídnatá keramika (Čapek a kol. 2022, 94). Vzhledem k poloze Spindelbachu a předpokládané době jeho existence by se tedy zmíněné aspekty daného období měly ukázat ve zkoumaném nálezovém souboru. Je také předpokládána podobnost zkoumaného nálezového souboru s keramickým souborem ze středověkého hornického sídliště Kremsiger, které leží zhruba 3,5 km severozápadně od zaniklého města Přísečnice (Derner 2017, 18) a zhruba 7,5 km (též severozápadně) od Spindelbachu.

5.3. Keramické skupiny a třídy

Keramické třídy a keramické nebo technologické skupiny jsou definovány jako umělé kategorie, vytvořené pro potřeby badatelů jako část deskriptivního systému a analýzy keramiky (Čapek a kol. 2022, 187–193). Od počátku vývoje (u nás od 70. let 20. století) a práce s těmito umělými kategoriemi se objevují různé přístupy k nim, v dnešní době i velmi podrobné. Jsou určovány na základě makroskopického a mikroskopického pozorování, fyzikálně–chemických či mineralogických analýz (Čapek a kol. 2022, 191–192). Během tvorby keramických skupin a tříd pro tuto práci jsem přikročila pouze k makroskopickému pozorování a srovnávání s dalšími soubory. Inspiraci a oporu mojí práci také poskytnuly již provedené výzkumy a práce.

Z blízkého okolí zkoumané lokality jsou známé například práce Jana Klápště a Tomáše Velímského, kteří využívali dělení na keramické skupiny keramika hradištní tradice, tvrdě pálené zboží a světlá (jemně plavená) keramika (Klápště – Velímský 1975, 653; Klápště 1975, 266; Klápště 1983, 448–449) při analýze a zpracování středověkých mosteckých keramických souborů.

Z hlediska vytvořeného systému třídění je například zajímavá práce Pavla Vařeky, který se keramickými třídami zabýval při tvorbě a práci s deskriptivním systémem a databází, určeného pro lepší zpracování velkých, zejména pražských, keramických souborů (Vařeka 1998). Keramické třídy jsou pro tuto databázi určovány „podle makroskopicky postižitelných vlastností keramického materiálu a technologie, tzn. hrnčířské hmoty, vytváření nádob a výpalu“. Dále sleduje i stopy po používání jako je například očazení (Vařeka 1998, 124–125).

Vzhledem k blízkosti obou nalezišť jsou pro oblast Spindelbachu zásadní (nejen pro porovnávání keramických tříd) práce Kryštofa Denera, ve kterých se zabýval již zmíněnou lokalitou zaniklého středověkého hornického sídliště Kremsiger. Derner pracoval s

kompromisem, vytvořil obecnější skupiny/řady a z nich vyčlenil keramické třídy. Sledovanými kritérii byla barva, tvrdost, množství ostríva a slídnatost, která byla určena víceméně subjektivně, bez objektivních způsobů hodnocení, jako jsou zkoušky tvrdosti rytím či rozlišování barev podle škály. Způsob třídění byl takto přizpůsoben možnostem daného keramického souboru a také urychlen. Z Dernerovi práce tak plyne, že ne všechna využívaná kritéria a způsoby jejich určení je vždy možné použít, a také ne vždy je to nutné (Derner 2017, 67).

S přihlédnutím k těmto textům byly po zhodnocení samotného nálezového souboru a jeho vlastností skupiny a třídy určeny. Hlavním aspektem, který byl sledován při tvorbě skupin, byl převažující způsob výpalu keramiky. Tento aspekt byl identifikován především podle barvy povrchu a lomu střepu a jejich tvrdosti. Barva zpracovávaného materiálu je však složitým aspektem, vzhledem k tomu, že ke změně barvy celých nádob či jejich částí dochází v závislosti na složení materiálu, podmínkách výpalu a také druhotně, při používání a vlivem postdepozičních procesů. Vzhledem k tomu a také kvůli vysoké fragmentaci materiálu, je jasné, že ne všechny zlomky byly zařazeny správně. Je tedy nutné počítat s jistým procentem chyby zařazení ve výsledném hodnocení a dalším srovnávání a interpretaci. I tak jsem ale přistoupila k pojmenování skupin podle převažujícího způsobu výpalu.

Pro účely této práce vytvořenými skupinami tedy jsou **1.) oxidačně pálená keramika, 2.) redukčně pálená keramika, 3.) smíšená skupina**. Kategorie keramických skupin je však příliš obecná. A tak byly tyto skupiny dále roztrženy na keramické třídy, jako pokus o větší přesnost jejich určení.

Co se týče možnosti jejich následného srovnání s keramickými třídami z jiných lokalit, i zde je nutno počítat s nepřesnostmi v určení vzhledem k tomu, že nebyly využity mikroskopické a ani jiné analytické metody pro potvrzení správnosti určení. A také proto, že makroskopické pozorování je subjektivní metodou, lišící se v závislosti na autorovi a jeho zkušenostech.

Při tvorbě keramických tříd pro tuto práci byla hodnocena struktura hmoty střepu (zrnitost), technika formování a úprava povrchu, tvrdost a atmosféra výpalu, barva střepu a jeho afinita (podle Čapek a kol. 2022, 199), tedy makroskopicky identifikovatelné znaky.

Kód keramických tříd byl odvozen z názvu zkoumané lokality Spindelbach (SP) a dále pořadovým číslem, vybraným podle postupu při určování tříd. Podrobné dělení a popis skupin a tříd se nachází v následujícím textu a také v tabulce 1. Keramické třídy. Poměr obsahu keramických skupin a tříd v keramickém souboru se nacházejí v Příloze 10, Graf 2. a 3.

Do skupiny 1.) oxidačně pálená keramika je skupina keramiky s převažujícím oxidačním výpalem. Řadí se do ní následující třídy SP1, SP2, SP3, SP4, SP5, SP6, SP11, SP12 a SP13. Počet zlomků zařazený do této skupiny je 793 a celkové procento zastoupení skupiny v keramickém souboru je 49 %.

SP1 „žlutá hrubozrnná“ (112 zlomků)

Tato třída má vysokou tvrdost zlomků a jejich barva je světlá žlutá až okrová, někdy i žlutobílá či šedožlutá barva povrchu a na lomu. Na povrchu se někdy objevuje i načervenalý, naoranžovělý až lehce nahnědlý tón. Na lomu může být tmavší odstín než na povrchu. Textura povrchu keramických zlomků je zrnitá a struktura jejich hmoty je hrubozrnná až velmi hrubozrnná. Co se týče příměsí, makroskopicky bylo možné rozlišit křemen a slídu. Křemen byl hodně zastoupen, téměř rovnoměrně a velikost zrn se pohybovala do a okolo 1 mm a občas i do 2 mm. Vzácně se objevilo i zrno velikosti 3 mm. Slída byla naopak zastoupena jen málo, nerovnoměrně a malé šupinky. Další zachycenou příměsí je tmavý, nejspíše organický materiál, ve tvaru vlákna. Jedná se pravděpodobně o stébla trávy. Vzácně se také objevují zrnka železité rudy. Pórovitost zlomků je drobná, okem spíše neviditelná. Stopy na povrchu zlomků také naznačují možnou úpravu povrchu hlazením. V této třídě je také přítomna výzdoba, a to červeně malovaná a rytá.

SP2 „okrová středozrnná“ (83 zlomků)

Barva je na povrchu i na lomu světlá žlutohnědá, světle hnědá, okrová s někdy s tóny oranžové, červené a šedé. Zlomky jsou středně tvrdé. U této třídy je určen spíše převládající oxidační výpal, ale vzhledem k barvě a střední tvrdosti zlomků je předpokládán i částečný smíšený výpal. Textura povrchu keramiky je zrnitá a struktura hrubo–středozrnná. Z příměsí jsou přítomné především křemen a slída. Velikost křemenných zrn se pohybuje většinou do velikosti 0,5 mm a u některých zlomků do 1 mm a jsou rozprostřena rovnoměrně. Šupiny slídy se pohybují od drobných po 0,5 mm a někdy i 1 mm a jsou rozprostřeny téměř rovnoměrně. Zrna obou příměsí jsou zastoupena středně četně až četně. U některých zlomků jsou přítomna stébla trávy nebo částičky železité rudy. Velmi vzácně se objevila příměs okrových zlomků do velikosti 4 mm, která je pravděpodobně intruzí drobných kousků starší keramiky. Porozita je drobná až střední, objevují se póry po zvětralých příměsích. Na keramických zlomcích této třídy byla také nalezena rytá a červeně malovaná výzdoba.

SP3 „světlá středozrnná“ (105 zlomků)

Keramické zlomky jsou světlé, okrové, okrově bílé, šeděokrové, oranžově okrové a světle červené a u některých zlomků má jádro stejnou barvu jako povrch, jen tmavší odstín. Objevuje se i tmavé jádro s jinou, světlou barvou na povrchu zlomků, což znamená přítomnost oxidačního

výpalu s redukčním jádrem u dané nádoby. Z příměsí je přítomný hlavně křemen, který je středně četný a velikost jeho zrn se pohybuje okolo 0,5 mm, občas se objeví i zrno do 1 mm. Slída je zastoupena jen ve stopovém množství malými nerovnoměrnými šupinkami. Dále se zde občas objevují další příměsi, částičky železité rudy a stébla trávy. Zlomky jsou tvrdé, střednozrnné a až na několik vystupujících zrněk příměsí je jejich povrch relativně hladký. Na povrchu zlomků se také nacházejí stopy po úpravě povrchu, pravděpodobně hlazením. Porozita je drobná, občas jsou patrné póry po zvětralých příměsích. Je zachycena červeně malovaná a rytá výzdoba. Co se týče afinity, SP3 je podobná skupině SP1. Oproti SP1 má však SP3 méně hustě zastoupené příměsi, její zlomky jsou na povrchu hladší.

SP4 „červená slídnatá“ (251 zlomků)

Barva keramických zlomků je světlá, cihlově červená až hnědočervená nebo červenočerná na povrchu i lomu. Bylo zachyceno i tmavé jádro a světlý povrch, což znovu znamená přítomnost oxidačního výpalu s redukčním jádrem. Z příměsí je přítomná slída, křemen a železitá ruda. Železitá ruda dopomáhá k červenému zbarvení a objevuje se v hmotě střepu nerovnoměrně, jako malé červené částičky, vzácně se objeví i kousek do 2 mm. Slída je přítomna ve vysokém, někdy až velmi vysokém množství, velikost jejích šupin je do většinou 0,5 mm, objevují se kousky velikosti 1 mm a také i 2 mm. Je rozprostřena víceméně rovnoměrně. Křemenná zrna jsou většinou drobná, do 0,5 mm a zastoupena jsou nerovnoměrně, nejspíše středně hodně až hodně. U některých zlomků ale dosahují i 1–2 mm a jsou zastoupena hodně. Výjimečně se objevuje i příměs stébel trávy. Struktura hmoty keramických zlomků je hrubozrnná a textura povrchu je zrnitá, pórovitá, nebo hladká. Hladká a pórovitá textura se objevuje nejspíše hlavně vzhledem k výraznému omletí některých zlomků. Póry po zvětralých příměsích u těchto zlomků bývají středně velké až velké a zlomky se mohou drolit. Vzhledem k tomu je optické určení příměsí u této třídy hodně přibližné. Tvrdost zlomků je měkká až tvrdá. Vzhledem k současnému stavu zlomků není jasné, zda byla přítomna povrchová úprava. Vzácně se objevuje rytá výzdoba.

SP5 „červená střednozrnná“ (91 zlomků)

Zlomky mají světlou, cihlově až vínově červenou, někdy lehce nahnědlou nebo načernalou barvu. Barva na lomu je stejná jako na povrchu, jen může být o něco tmavší. U některých zlomků byl zjištěn oxidační výpal s redukčním jádrem. Hlavními příměsemi jsou slída a křemen. Slída je přítomna rovnoměrně a hodně, velikost jejích šupin je většinou do 0,5 mm ale občas se objeví i šupina velikosti 1 mm. Křemenná zrna jsou většinou do 0,5 mm, ale vyskytují se i 1 mm zrna a jsou rozprostřena nerovnoměrně a středně hodně. Jsou také přítomna stébla trávy. Velmi výjimečně se objevují částičky železité rudy. Struktura hmoty zlomků je střednozrnná až

jemnozrná a textura jejich povrchu je zrnitá až hladká. Porozita je drobná až střední a keramické zlomky jsou středně tvrdé až tvrdé. Některé zlomky bývají omleté a drolí se. Výzdoba není přítomna. Afinita SP5 je SP4, a od této třídy se odlišuje hustotou příměsí a nižší porozitou.

SP6 „oranžová hrubozrná“ (135 zlomků)

Tato třída má zbarvení okrové až jasně oranžové a načervenalé, na zlomku i na lomu. Může mít i nahnědlé tóny. Byl znovu zachycen oxidační výpal s redukčním jádrem. U této třídy se však tento jev projevoval nejčastěji. Z příměsí je zastoupen hlavně křemen, který se vyskytuje hodně, rovnoměrně a velikost jeho zrn je do 1 mm. Někdy se ale objeví i zrno velikosti 2 mm. Slída je zastoupena jako drobné šupiny, málo a velmi nerovnoměrně až velmi četně, také jako malé šupiny. Objevují se ale i větší zrnka do 1 mm. Dále se občas vyskytuje příměs trávy, drobných částíček železité rudy a velmi vzácně se objevila i již zmiňovaná okrová intruze. Porozita je drobná, spíše okem nerozpoznatelná a zlomky jsou tvrdé až středně tvrdé. Textura hmoty je hrubozrná až středně hrubozrná a povrch je zrnitý. Je zachycena rytá výzdoba a možná úprava povrchu hlazením. Afinita této třídy jsou třídy SP1 a SP3. Oproti třídě SP1 má SP6 méně hustě zastoupený a většinou také drobnější křemen, více slídy a také nižší tvrdost. Oproti třídě SP3 je zde zastoupeno více slídy a textura povrchu je hrubější. Od obou se také liší barvou.

SP11 „světlá žlutě glazovaná“ (5 zlomků)

Třída má světlou, žlutobílou a narůžovělou barvu na povrchu i lomu a z vnitřní strany nádob má vrstvu okrově žluté glazury. Z příměsí se objevuje slída, která je zastoupena rovnoměrně četnými drobnými šupinkami, tráva a možná i křemen, zastoupený nejspíše středně až málo, rovnoměrně rozloženými drobnými zrnky. Textura povrchu je spíše hladká a hmota je jemnozrná. Porozita je drobná a zlomky jsou tvrdé.

SP12 „bílá střednozrná“ (3 zlomky)

V této třídě jsou přítomné tři zlomky, vzhledem ke své bílé barvě. Části zlomků jsou také narůžovělé a našedlé. Zlomky jsou tvrdé a porozita je drobná. Slída se objevuje nerovnoměrně, buď drobná ve stopovém množství, nebo středně hodně až 2 mm šupinami a také jsou středně četně přítomna křemenná zrna do 0,5 mm, rozprostřená nejspíše rovnoměrně. Dále se objevuje i tráva. Textura povrchu je hladká až zrnitá a keramická hmota je nejspíše střednozrná.

SP13 „červená s engobou“ (8 zlomků)

Barva povrchu a jádra je jasně červená až červenohnědá a na povrchu se dále vyskytuje nános tmavě šedé vrstvy. Tato vrstva je nejspíše engoba, ale vzhledem ke stavu dochovaných zlomků to není možné zcela potvrdit. Zlomky dále mají hrubozrnou texturu hmoty a zrnitou texturu povrchu, jsou středně tvrdé až měkké a jejich porozita je drobná až střední. Rovnoměrně se zde

vykytují příměsí slídy a křemene a obě jsou zastoupeny četně a zrná a šupinami okolo 0,5–1 mm. Zlomky této třídy se vyskytují pouze ve skupině netypických zlomků.

Skupina 2.) redukčně pálená keramika zahrnuje třídy s převažujícím redukčním výpalem. Řadí se do ní třídy SP7, SP8, SP9 a SP14. Počet zlomků zařazený do této skupiny je 261 a celkové procento obsahu skupiny v nálezovém souboru je 16 %.

SP7 „tmavě šedá střednozrná“ (138 zlomků)

Tato třída má tmavě šedou barvu na povrchu zlomku a světle okrovou až hnědou, šedou a někdy i cihlovou barvu na lomu. U některých zlomků je podle tmavšího povrchu ohraničeného na lomu od jeho světlejší barvy možno určit redukční výpal s oxidačním jádrem. Textura povrchu je zrnitá, někdy až hladká a hmota je střednozrná, někdy až hrubozrná. Z příměsí jsou přítomné hlavně křemen a slída. Křemen je ve hmotě středně četný, zastoupený rovnoměrně a velikost zrn se pohybuje okolo 0,5 mm, vzácně do 1 mm. Slída se většinou vyskytuje středně hodně až hodně, nerovnoměrně a velikost jejích šupin je většinou do 0,5 mm, ale u některých zlomků i do 1 mm, vzácně 2 mm. U některých zlomků je slída přítomna pouze málo a drobnými šupinkami. Výjimečně je přítomna tráva a drobné částičky železité rudy. Zlomky mají spíše drobnou porozitu a jsou tvrdé až středně tvrdé. U této třídy byla zachycena rytá výzdoba.

SP8 „světle šedá hrubozrná“ (65 zlomků)

Barva této třídy je světle šedá na povrchu zlomku. Na lomu jsou zlomky šedé, okrové, hnědé nebo cihlové, a stejně jako u třídy SP7 se zde může vyskytovat redukční výpal s oxidačním jádrem. Z příměsí je přítomný křemen, slída, tráva a někdy také drobné částičky železité rudy. Křemenná zrna mají velikost okolo 0,5 mm a objevují se také zrna okolo 1 mm. A jsou rozprostřena víceméně rovnoměrně a četně. Slída se vyskytuje četně a její šupiny jsou většinou velké do 0,5 mm, objevují se ale i šupiny do 1 mm. Textura hmoty je hrubozrná, povrch je zrnitý a zlomky jsou tvrdé až středně tvrdé. Porozita je drobná až střední, podle stavu dochování určitého zlomku. Výzdoba nebyla zaznamenána. Afinitou je SP7 a hlavním rozdílem mezi nimi je barva a větší zrnitost hmoty třídy SP8.

SP9 „dvojbarevná hrubozrná“ (55 zlomků)

Zlomky této třídy jsou většinou tmavě šedě zbarveny na vnější straně nádoby a světle šedě až bíle na straně vnitřní. Vzácně se ale objevuje tmavá barva na straně vnitřní a světlá na té vnější. Na lomu je znovu přítomná okrová, hnědá nebo šedá barva. Textura hmoty je většinou hrubozrná, někdy střednozrná. Přítomnými příměsími jsou křemen, slída, tráva a občas i drobné částičky železité rudy. Slída je rozprostřena nerovnoměrně a může se objevovat v malém množství až velmi četně, a velikost jejích šupin se pohybuje od drobných šupinek do

0,5 mm po šupiny velikosti 1–2 mm. Křemen je zastoupen středně četně až četně a také nerovnoměrně a jeho zrna jsou velká okolo 0,5 až 1 mm. Zlomky jsou tvrdé, jejich povrch je zrnitý až někdy hladký a porozita je spíše drobná, podle stavu dochování zlomku může být až střední. Při vysokém omletí zlomku může být vnitřní strana zlomku až okrová, a stále mít zrnitý povrch. Je přítomna rytá výzdoba a vzácně také možné stopy po úpravě povrchu hlazením. Třída je podobná třídám SP7 a SP8, až na dvojí barvu povrchu a také má o trochu větší zrnitost hmoty.

SP14 „šedá lesklá“ (3 zlomky)

Tato třída má světlé okrové až šedé jádro a tmavě šedý lesklý povrch, nejspíše upravený leštěním. Příměsemi jsou pravděpodobně hlavně slída a křemen a oba jsou nejspíše zastoupeny rovnoměrně, jako drobné kousky do 0,5 mm (až na občasná zrnka do 1 mm) a jsou přítomné se středně hodně až málo. Textura keramické hmoty je střednozrná až jemnozrná a povrch je hladký na leštěné straně a zrnitý na neleštěné. Je možná rytá výzdoba. Zlomky jsou středně tvrdé a mají drobnou porozitu.

Skupina 3.), tedy skupina smíšená, se skládá ze keramických zlomků, které nelze zařadit do dvou předchozích kategorií. Jsou zde zahrnuté různé způsoby výpalu. Řadí se do ní třídy SP10a, SP10b, SPX a SPK. Počet zlomků zařazený do této skupiny je 570 a celkové procento zastoupení této skupiny v keramickém souboru je 35 %.

SP10 „smíšená třída“

Keramické zlomky jsou nerovnoměrně zbarvené, vlivem působení jak oxidační, tak redukční atmosféry a jejich střídání v průběhu výpalu (tzn. smíšený výpal). Barvy přítomné na zlomcích této třídy jsou žlutá, okrová, červená, oranžová, hnědá, šedá a jejich různé odstíny, černá a někdy dokonce i bílá. Textura hmoty zlomků a jejich povrchu je různá, stejně jako jejich tvrdost a přítomnost příměsí. Tuto třídu tak rozdělují na dvě, podle textury, hustoty a velikosti příměsí. Tvrdost zde roli nehraje, zlomky mohou být u obou tvrdé, středně tvrdé i měkké a stejně tak je různá i porozita. Zlomky se také mohou drolit. Zlomek zde zahrnutý také může pocházet z nádoby, jejíž zbytek není stejný jako její část. Je tak možné, že zlomky zařazené do této třídy, patří k jiným, zařazeným do tříd předchozích.

SP10a „smíšená hrubozrná“ (209 zlomků)

Z příměsí jsou zastoupeny především křemen a slída. Hustota obou bývá četná, někdy středně četná u jedné z nich a hodně četná u druhé a naopak. Slída i křemenná zrna se pohybují mezi 0,5–1 mm někdy i 2 mm. Mohou se zde vyskytovat částičky železité rudy a tráva. Textura hmoty je hrubozrná a povrch je zrnitý.

SP10b „smíšená střednozrnná“ (186 zlomků)

Hustota příměsí křemene a slídy je spíše středně četná a opět platí, že může být přítomno více jedné než druhé u jednoho zlomku, a naopak u druhého. Velikost zrn se pohybuje do a okolo 0,5mm. Přítomné mohou být i částičky železité rudy a tráva. Keramická hmota je střednozrnná a někdy až jemnozrnná. Povrch zlomků je zrnitý až hladký. Někdy není jisté, jestli hladkost není způsobená omletím střepu.

SPX „neurčitá tmavá“ (174 zlomků)

Do této třídy patří všechny keramické zlomky, které nejdou zařadit do žádné z předchozích tříd. Atmosféra výpalu těchto zlomků je nejasná. Mohou být špatně vypálené či přepálené, jejich vzhled změněn vlivem zacházení s nádobou v době jejího využití nebo vlivem následných postdepozičních podmínek. Barva zlomků je tmavá, hnědošedá, černá, hnědočerná a červenočerná a může mít hnědé, červené a okrové tóny. Struktura hmoty střepu je různá, stejně tak přítomnost příměsí. Struktura povrchu je pórovitá a popraskaná a porozita střední až vysoká. Keramická hmota těchto střepů bývá křehčí a má tendenci se drolit.

SPK „kamenina“ (1 zlomek)

V keramickém souboru z roku 2011 se vyskytoval pouze jeden zlomek kameniny. Není tak jisté, zda se nejedná o novověkou intruzi.

5.4. Technologie výroby

Vysoká fragmentace znemožňuje spolehlivé určení přítomných způsobů výroby keramiky. Podle období, ze kterého keramické zlomky nálezového souboru pocházejí by mohly být zachyceny stopy po výrobě jak obtáčením, tak by se měly objevovat stopy vytáčení.

Takovéto stopy jsou například místa, kde je patrné slepení dvou válečků hmoty k sobě či deprese mezi nimi. Tyto byly nalezeny spíše u zlomků keramické třídy SP10 a někdy také u třídy SP4 a možná třídy SP6. Přítomným technologickým znakem jsou nejspíše i drobné husté a mělké rýhy na vnitřní (a někdy i vnější straně) keramických zlomků. Tyto se objevují hlavně u většiny zlomků keramických tříd SP1, SP3 a SP6 a mohly by být identifikovány jako koncentrické rýhy. Dalším technologickým znakem jsou hlubší pravidelné a široké rýhy z vnitřní strany zlomků, které lze identifikovat jako prstence z vytáčení. Tyto stopy byly přítomné hlavně u keramické třídy SP7, ale i u tříd z oxidační skupiny, především SP1 a SP3. Vyskytovaly se také na jediném hrnci, který byl z tohoto souboru rekonstruovaný. Z vrchu na šesti úchytkách poklic se také vyskytují stopy po odříznutí poklice z hrnčířského kruhu.

Vzhledem k velikosti zlomků není možno spolehlivě učit (a někdy i od sebe rozlišit) stopy obtáčení a vytáčení. Dalo by se tedy konstatovat, že byly přítomné stopy obou typů výroby. Poměr těchto způsobů je však nemožno zjistit. Po zpracování všech nálezů ze studované lokality však může dojít ke zlepšení představy o přítomných výrobních procesech.

5.5. Typologie a morfologie tvarů

Nebylo možné spolehlivě určit typ a tvar nádoby u každého typického zlomku tohoto nálezového souboru. U všech tak bylo zaznamenáno, z jaké část nádoby zlomek přibližně pochází a u kterých to bylo možné, byl určen typ nádoby, ke které mohly patřit (viz tab. 2.). Mezi identifikované nádoby patřily hrnce, džbány, poklice, poháry a pravděpodobné mísy. Okraje nádob jsou ilustrované v typáři okrajů, obrazová a textová část (Příloha 12).

Hrnce

V nálezové souboru se nacházely především hrnce, které byly určeny podle okrajů. Jejich počet byl 101, bez započítání zlomků, u kterých nebylo jisté, zda patří k hrncům či jinému nádobí (viz tab. 2.). Vzhledem k časté malé velikosti určovaných zlomků je pravděpodobné, že u některých došlo k záměně a mohly patřit k jinému typu hrnce či zcela jiné nádobě.

Mezi těmito okraji byly nejčastěji nalezeny vně vyhnuté a ovalené okraje s vnitřním prožlabením, kterých bylo nalezeno dvacet osm. Dále bylo nalezeno osmnáct kusů okrajů vně vyhnutých, nezesílených a nahoře zaoblených, třináct vně vyhnutých, zesílených, s vlastními okraji vně zaoblenými a uvnitř prožlabenými, devět vně vyhnutých, s ústím směrem nahoru výrazně zesíleným a okrajem podžlabeným, osm jednoduše profilovaných, šikmo seříznutých, s vlastním okrajem nahoře mírně vytaženým a pět s vlastními okraji směrem dolů mírně protaženými. Také byly přítomné čtyři okraje „kyjovitě“ zesílené, nahoře prožlabené s ústím šikmo vně vyhnutým, po třech kusech od okrajů vně vyhnutých, zesílených a šikmo seříznutých, okrajů vzhůru vytažených a obdélného průřezu, svislých nebo mírně vykloněných s oblou lištou nebo hranou, okrajů s okružím vzhůru vytaženým, prožlabenými z vnější i vnitřní strany a výrazně zesílené okraje, dovnitř mírně vytažené, zevnitř prožlabené a vně výrazně konvexní. Ještě se také objevily dva okraje vně vyhnuté, podžlabené s ústím směrem nahoru výrazně zesíleným, a po jednom od okrajů vně prožlabenných s okružím šikmým, vyšším a okrajů vodorovně vyložených, nezesílených a šikmo seříznutých (podle Čapek – Militký a kol. 2016, 512–513, 523–531).

Fragmentace nálezů znemožňuje další deskripci morfologie hrnců, na zkoumaném nalezišti jsou však předpokládáné ve vrcholném středověku běžné typy vejčitých, soudkových a

kulovitých hrnců. Jedinou nádobou z celého nálezového souboru, která se zachovala v dostatečně dobrém stavu pro rekonstrukci celé nádoby, je nízký vejčitý hrnec. Tento hrnec měl výšku 11,5 cm, na výduti šířku 12,5 cm, průměr dna 7 cm a průměr ústí 10 cm. Zdoben byl na výduti jednou rytou klikátkou. Je vyobrazen na v Příloze 13, Obr. 1. Džbány, hrnce a poháry.

Džbány a poháry

Dalšími přítomnými tvary nádob byly džbány a poháry, které byly opět rozpoznávány podle okrajů. Ze džbánů bylo přítomno 9 a z pohárů 5 kusů okrajů. U džbánů bylo identifikováno tři kusy okrajů s lištou a vysokým okružím a šest okrajů s vysokým okružím, výrazně profilované a nahoře zaoblené. U pohárů to byly tři okraje svislé, mírně zesílené a dva z variant svislých, vyšších i nižších okružích (podle Čapek – Militký a kol. 2016, 513, 532–533). Více nebylo možno určit. Je však předpokládána přítomnost například džbánů s vejčítým či kulovitým tělem.

Poklice, mísy

Počet identifikovaných zlomků poklic v keramickém souboru byl 59 kusů, ze kterých bylo 48 kusů okrajů a 11 úchytek. Okraje zlomků poklic byly identifikovány jako okraje poklic zvonovitých (42) a polokulovitých (6). Největší skupinou byly okraje zesílené a směrem dolů mírně přehnuté a bylo jich nalezeno třicet dva. Dále bylo určeno osm kusů okrajů nezesílených, směrem dolů mírně přehnutých. Šest zlomků polokulovitých poklic mělo typ okraje zesíleného a dovnitř mírně zataženého. Po jednom kusu byly také identifikovány zlomky okraje zesíleného a odsazeného hranou a okraje zesíleného a vně prožlabeného (podle Čapek – Militký a kol. 2016, 514, 537–539, Obr. 2. Poklice).

Úchytek se v nálezovém souboru nacházelo 11 a bylo rozpoznáno 8 úchytek zvonovitých poklic, 2 úchytky plochých a 1 zlomek byl neidentifikovatelný. Ze zvonových úchytek byly přítomny 3 kusy varianty 02.01; 2 kusy varianty 02.02; 2 kusy varianty 01.01 a 1 kus varianty 05.01. Úchytky plochých konvic byly varianty 01.01 (podle Čapek a kol. 2022, obr. 102).

Jako zlomky mís byly určeny 4 kusy. Tyto zlomky, byly identifikované jako dva kusy okrajů přehnutých a zesílených a po jednom kusu okraj zesílený, oblého průřezu vně a uvnitř prožlabený a okraj symetricky oble rozšířený (podle Čapek – Militký a kol. 2016, 513, 534–536). Více nebylo opět možno určit, vzhledem k malé velikosti nálezů.

Dna, ucha a úchytky

Nálezový soubor zahrnuje 27 částí dna. Tato dna byla z velké části jen fragmenty, až na jednu nádobu, u které bylo dno vcelku. U něho a dalších 19 zlomků byly s pomocí šablony

soustředných kružnic změřeny průměry, které tato dna měla před rozbitím. Tyto průměry měly velikost od 7 do 19 cm a nejvíce jich mělo průměr 10 (4 nádoby) a 9 cm (také 4 nádoby). Na jednom zlomku dna byla přítomná hrnčířská značka, a sice jednoduchý křížek v kruhu. Co se týče typů den, objevovala se dna typu 01; 04 a 09 (podle Čapek – Militký a kol. 2016, 546–547; Obr. 3. Dna a ucha).

V nálezovém souboru bylo nalezeno 27 kusů uch a až na dvě celá ucha byly všechny zlomky jen částmi uch. Tato ucha patřila pravděpodobně ke džbánům, nebo hrncům. Do přítomných variant uch patřily varianty 03, 06, 07, 08 a 13 (podle Čapek – Militký a kol. 2016, 548–549; Obr. 3. Dna a ucha). Zbylými zlomky byly neurčitelné části uch a části přílepů.

Úchytěk bylo nalezeno 11 kusů a patřily k poklicím. Jsou popsány výše odstavce.

5.6. Životnost keramiky

Na některých zlomcích studovaného nálezového souboru byly nalezeny stopy po očazení, přepálení, praskliny a přiškvařená rezidua organických hmot. Některé zlomky byly omleté nebo se drolily. Tyto stopy byly buď stopami běžného používání keramiky, smíšeného výpalu (či jeho nerovnoměrnosti nebo různosti podle polohy nádoby v peci), nedostatečného výpalu, přepalu nebo stopami vzniklými vlivem následných postdepozičních podmínek.

Z těchto stop jsem zaznamenala hlavně organická rezidua a očazení. Organická rezidua byla přítomná na 173 zlomcích. Očazení se vyskytovalo na 262 kusech a bylo přítomné jak na vnitřní straně zlomků, tak na vnější straně nebo na obou. Dalo by se tedy říci, že 435 (a 21 %) kusů zlomků z keramického nálezového souboru mohlo patřit k nádobí používanému na přípravu pokrmů.

5.7. Výzdoba

Ve studovaném nálezovém souboru se nachází 132 zdobených zlomků a na dalších 13 je možno najít stopy po zdobení. Tato výzdoba je především rytá (109 zlomků) a někdy také malovaná (25 zlomků) anebo je na jednom kusu přítomno obojí. Také byly zachyceny plastické lišty, a to na 25 zlomcích. Varianty těchto lišt byly především v. 01.02 a 1.03 jsou zaznamenány v tabulce (viz tab. 2, podle Čapek a kol, obr. 111.).

Z ryté výzdoby byly přítomné jednoduché rýhy, žlábků, husté (slabší) rýhy, šroubovice, jednoduchá a hřebenová vlnice, klikatka a výzdoba radélky. Na hustší rýhy bylo možná použito vícezubé rydlo. Dále se na keramice nacházela červeně malovaná výzdoba, a to hlavně linie a vlnice. Pro ilustraci byl sestaven typář výzdoby (Příloha 14).

Co se týče úpravy povrchu, v keramickém souboru se také objevuje úprava hlazením, která byla nalezena u tříd SP1, SP3 a možná i u tříd SP6 a SP9. Úprava povrchu leštěním je přítomná u SP14, u SP11 se objevuje žlutá glazura a u SP13 je povrch upraven šedou engobou.

Zaznamenaná výzdoba je běžnou středověkou výzdobou a nepomáhá tedy momentálnímu předmětu zájmu. I tak je však důležitou složkou nálezového souboru a je možné, že po zpracování zbytku nalezené keramiky ze studované lokality nabude na větším významu a atraktivitě.

6. Vyhodnocení

Keramický soubor tedy obsahoval více netypických zlomků než typických. U obou skupin byla vysoká fragmentace. Z tohoto důvodu byla plošná velikost všech zlomků měřena pomocí vytvoření velikostních tříd. Tyto třídy byly měřeny pomocí šablony o rozměrech čtverců v kategoriích, kdy 1–1 cm², 2–4 cm², 3–9 cm², 4–16 cm², 5–25 cm², 6–36 cm², 7–49 cm², 8–64 cm², 9–81 cm², 10–100 cm², 11–121 cm² a 12–144 cm². Z těchto tříd se ve skupině netypických zlomků objevovalo jen prvních osm a všechny velikostní třídy byly zastoupeny až ve skupině typické. Mezi netypickými se nejvíce objevovaly třídy 2 a 3 a mezi typickými 3 a 4 (viz Graf 4. a 5., tab. 2. a 3.). Při porovnání poměru velikostních tříd v celém keramickém souboru se ukázalo, že nejvíce zastoupenými jsou třídy 2 a 3 (viz Graf 6.).

Co se týče tloušťky keramických zlomků, nebyla závislá na jejich příslušnosti do keramických tříd. Zlomky tak byly silné podle toho, z které části a jakého typu nádoby pocházely. Tloušťka den se pohybovala okolo 0,7–1,2 cm a tloušťka částí těl od 0,3 do 1,0 cm. Ucha byla ve svém nejsilnějším místě také okolo 1 cm. Okraje měly různou profilaci (viz typář okrajů), a tak se jejich tloušťka pohybovala až téměř do 2 cm. Byla měřena i hmotnost všech keramických zlomků na digitální kapesní váze s přesností vážení na 0,1g. Ani tato hodnota se nevázála na příslušnost zlomků do keramické třídy. Větší hmotnost měly přirozeně silnější části nádoby, tedy hlavně dna a ucha. Tloušťka a hmotnost všech zlomků je zapsána v tabulkách 2. a 3.

Některé zlomky také nesly stopy používání, jako jsou přiškvařená rezidua a očazení. Co se týče výzdoby, nejrozšířenější byla výzdoba rytá, především rytá šroubovice. Z červeně malované výzdoby byla nejvíce zastoupena jednoduchá linie.

Způsob výroby opět nebylo možné spolehlivě určit u všech zlomků. Byly ale objeveny stopy, které nasvědčovaly jak výrobě obtáčením, tak i vytáčením.

Dalším zkoumaným aspektem keramického souboru je jeho morfologie a typologie. Ze skupiny typických zlomků bylo identifikováno 177 okrajů, z čehož 9 náleželo ke džbánům, 5 k pohárům, 101 k hrncům, 4 miskám a 48 k poklicím. Přítomno bylo tedy i 10 okrajů, které nebylo možno spolehlivě určit. Dále se v typické skupině nacházelo 63 částí těl nádob, 11 úchytek, 27 den a 27 uch (viz tab. 2). U těchto zlomků byly tedy určeny pravděpodobné nádoby, ze kterých mohly pocházet a u některých jejich možné typy. Z celých nádob byl zrekonstruován pouze jeden nízký vejčitý hrnec.

Všechny zlomky nálezového souboru byly také roztříděny do keramických skupin a tříd. Do skupiny s převažujícím oxidačním výpalem náleželo 793 zlomků, do skupiny s převažujícím redukčním výpalem 261 zlomků a 570 zlomků patřilo do skupiny smíšené. Je tak možno

shrnout, že ve zkoumaném souboru se nachází 16 % spíše redukčního zboží, 49 % spíše oxidačního a 35 % smíšeného (viz. Graf 2. a 3.).

Z hlediska textury keramické hmoty převažovalo střednozrnné až hrubozrnné složení. Z příměsí byla v keramickém souboru zastoupena hlavně slída a křemen, nejspíše ve formě křemenného písku. Objevovala se také příměs zrněk železité rudy a stébel trávy.

Prvotní datace nálezového souboru, od 2. poloviny 13. století až do 2. poloviny 15. století, byla potvrzena. Důležitým argumentem pro spodní hranici je přítomnost světlé redukční keramiky s jak rytou, tak červeně malovanou výzdobou. Tato keramika v oblasti studované lokality potvrzuje její existenci v době od 2. poloviny 13. století. Období existence vsi ještě v době 15. století, i když jen několika zlomky, potvrzuje keramika glazovaná (SP11). Zpřesnění datace existence vsi zatím není možné.

Dále je také možno říci, že přežívání hradištní tradice na lokalitě Spindelbachu by teoreticky mohla ukazovat keramická třída smíšeného výpalu SP10 nebo třída SP2, ve které se hojně objevovala výzdoba rytou vlnicí, rýhami a šroubovicí. Bez samotných tvarů nádob není možno tuto teorii spolehlivě potvrdit. Je také možné, že tyto keramické třídy svědčí o nezvládnutém procesu výpalu, anebo mohly být jejich vlastnosti změněny vlivem postdepozičních podmínek.

Co se týče srovnání keramických souborů Spindelbachu a Kremsigeru, byla zjištěna jistá podobnost a také odlišnosti. U morfologie souborů je možné říci, že si byly podobné především okraje hrncovitých nádob. U obou lokalit je podstatná část okrajů vně vyhnutá a ovalená či zaoblená. V souboru Kremsigeru se ale čteně objevuje prožlabené okružní a v souboru Spindelbachu jsou okraje prožlabené, ale bez okružní.

Po srovnání keramických tříd z obou lokalit by mohla třída SP1 odpovídat, anebo se podobat Dernerově třídě 301, SP7 třídám 206 a 201, SP10 třídě 101 a SPX třídě 501. Třída SP14 by také mohla být podobná Dernerově třídě 205, vzhledem k tomu že jsou obě redukčně vypálené a je u nich přítomno leštění (Derner 2017, 69–72).

V poměru oxidačně a redukčně vypálených tříd keramiky se oba soubory liší. Oproti souboru Spindelbachu, kde tvoří většinu skupina oxidační, v souboru Kremsigeru dominují redukčně vypálené „šedé“ třídy 201–207 (Derner 2018, 279). Vysoký počet oxidační skupiny ve studovaném keramickém souboru Spindelbachu (viz Graf 2.) by tak mohl indikovat spíše větší příliv vlivů od mosteckého regionu do studované oblasti.

7. Zaniklé středověké vsi

Středověké vesnické lokality byly důležitou složkou středověkého světa a jeho systému. V průběhu středověku tyto lokality vznikaly, měnily se, vyvíjely a zanikaly v závislosti na době, v níž existovaly, na jejich obyvatelstvu a přírodních podmínkách. Každá ves tak byla pulzujícím organismem, který, i když v jádru podobný ostatním a sdílející s nimi svůj účel, byl pokaždé jedinečný.

Moderní archeologické výzkumy středověkého venkovského prostředí mají v Evropě své počátky v padesátých letech 20. staletí. Prvními iniciativy k takovým výzkumům se objevila nejprve ve Skandinávii a později ve Velké Británii. Na našem území došlo k prvním průzkumům středověkých venkovských lokalit již koncem 19. a počátkem či v polovině 20. století. Avšak tyto výzkumy byly většinou náhody, které byly následně nesprávně interpretovány, či byly prvními pokusy o studium středověkého venkova. První moderní archeologické výzkumy tohoto prostředí se tak u nás začaly formovat a uskutečňovat v 60. letech 20. století (Smetánka 1988, 11–19).

Mezi způsoby průzkumu zaniklých středověkých lokalit se nás nejprve vyvinula tzv. „strategie mozaiky“, která se zabývá výzkumem větší oblasti a její existencí v průběhu delšího časového intervalu a „strategie hlavního bodu“, která se soustředí podrobněji na studium maximálně dvou lokalit, které jsou považovány za důležité (Smetánka 1988, 15). Kromě invazivního způsobu archeologického odkryvu také bývá už od doby 60. let při výzkumech využito i nedestruktivních metod, jako jsou například povrchový, geodeticko – topografický, geofyzikální a paleobotanický průzkum, a dále jsou studovány písemné a kartografické prameny (Smetánka 1988, 51; Nekuda 1975, 10–11).

Potřeba pochopení zkoumaných lokalit a sestavení obrazu jejich života a proměn jak v širším kontextu sousedících sídlišť a jejich vztahů, tak v rámci jedné rodiny a její domácnosti, následně vedla k většímu mezioborovému způsobu výzkumu. V dnešní době je tak čerpáno z dalších oborů jako jsou etnografie, dějiny umění, filologie, sociologie, práva a již zmíněných (a dalších) metod přírodovědných oborů, historických písemných a ikonografických pramenů (Dvořáčková-Malá 2023, 192; Klír 2016, 51–52). Dnešní výzkumy zaniklých středověkých vsí se tedy podle svých možností snaží být výzkumy komplexními a interdisciplinárními.

V této práci je zahrnut popis zaniklých středověkých vsí z důvodu jejich následného porovnání se zkoumaným Spindelbachem. Existence zde popisovaných lokalit spadá přibližně

do období mladšího neboli vrcholného středověku, stejně jako doba existence Spindelbachu. Součástí kapitoly je rovněž popis lokality Kremsiger, která nebyla vsí, ale hornickým sídlištěm.

7.1. Vybrané lokality a jejich popis

Vybranými lokalitami jsou známé, již dříve zkoumané zaniklé středověké vsi, a to Svídna, Bystřec, Pfaffenschlag, Konůvky a Mstěnice. Doplňkově je uvedeno hornické sídliště Kremsiger. V této podkapitole jsou tyto lokality představeny a popsány. Hlavními sledovanými kategoriemi je intravilán lokalit (především jejich usedlosti, jejich konstrukce a uspořádání) a extravilán, a jeho vzhled a funkce. Dalšími sledovanými kategoriemi jsou základní údaje o lokalitách, jejich přírodní podmínky, dějiny, písemné prameny a vedené archeologické výzkumy.

Pojmem usedlost se v této práci rozumí sociálně–ekonomická jednotka, zahrnující parcelu, obytné a hospodářské stavby a zahradu na dané parcele.

7.1.1 Bystřec

základní informace

Zaniklá středověká ves Bystřec leží zhruba 4 km na jihovýchod od obce Jedovnice v okrese Blansko v Jihomoravském kraji (Geomorfologické jednotky 2024, Hylmarová 2016, 29). Nachází se v širokém a členitém údolí potoka, na tehdejší cestě mezi Jedovnicemi a Račicemi (Belcredi 2006, 10, 24, 34).

Ves byla založena po polovině 13. století a zanikla nejspíše již počátkem století patnáctého. Důvod zániku byl násilný. Bystřec byl přepaden a vypálen, pravděpodobně v rámci v markraběcích či husitských válek. Dále byla lokalita využívána jako pastvina (Belcredi 2006, 10–20, 280–282).

písemné prameny

Písemné prameny poprvé zmiňují Bystřec v roce 1349, kde je označován jménem Merhlinschlag. Poslední písemný pramen zmiňující existující Bystřec je z roku 1437. Dokument, ve kterém je jmenována, byl však pořízen v době, kdy už není existence vsi jistá. V dalších pramenech je ves jmenována už jako pustá a poslední taková zmínka o ní pochází z roku 1573 (Belcredi 2006, 15–16).

přírodní podmínky

Z geomorfologického hlediska patří Bystřec do Dražanské vrchoviny a její Jedovnické části (Demek a kol 2006, 189; Geomorfologické jednotky 2024). Reliéf terénu je členitý a ves se nachází v nadmořské výšce 451–462 m n. m. (Belcredi 2006, 10). Podloží na lokalitě Bystřec je minerálně pestré, tvořené spodnokarbonskými slepenci a drobami s písčito–hlinitým až hlinito–písčitým sedimentem, smíšeným a nivním sedimentem čtvrtohorního původu (Geologická mapa 1:50 000, 2024; Demek a kol 2006, 189). Přítomnými půdními typy jsou glej fluvický a pseudoglej modální (Půdní mapa 1:50 000, 2024). Jednotkou potenciální přirozené vegetace je na této lokalitě ostřicová bučina (Neuhäuslová 1998). Vodním zdrojem je zde potok Rakovec, který pramení na blízkých svazích, délka jeho toku je zhruba 34 km a poté se zprava vlévá do Litavy (Kestřánek 1984, 231). Rakovec dříve tvořilo několik drobných meandrů, které se více rozvodňovaly v obdobích srážek či při tání sněhu. Zápavy a zamokření lokality tak patřily mezi problémy vsi od jejího založení. Dnes je jeho koryto upraveno meliorací, provedenou ke konci 70. let 20. století, oblast však zůstává podmáčená (Belcredi 2006, 10, 34; Hylmarová 2016, 29). Na území zaniklé vsi se také nachází studna (Mapa Marushka 2024). Lokalita náleží do mírně suché a mírně teplé klimatické oblasti. Průměrná roční teplota vzduchu je zde 7°C a průměrný roční úhrn srážek se pohybuje okolo 600 mm (Tolasz a kol 2007, 24, 68, 235).

archeologický výzkum

Ves v roce 1959 našel a také povrchově prozkoumal Ervín Černý. Samotnému odkryvu pak předcházela geodetická příprava započatá až roku 1972. Archeologický výzkum zde probíhal od roku 1975 do roku 2005 a byl veden nejprve Vladimírem Nekudou a poté Ludvíkem Belcredi. Postupně byl odkryt celý půdorys vsi a také další objekty v jejím okolí. Výzkum tak byl jedním z největších plošných odkryvů zaniklé středověké vsi ve střední Evropě (Belcredi 2006, 7–10; Hylmarová 2016, 29).

popis lokality

Bystřec je příkladem krátké dvouřadé lesní lánové vsi, podobně jako další zaniklé vsi na Dražanské vrchovině. V průběhu svého vývoje se půdorys a vzhled vsi měnil a vyvíjel, vzhledem k přírodním a sociálním podmínkám vsi (Belcredi 2006, 25–28).

Je předpokládáno, že Bystřec měl v období před svým zánikem 22 usedlostí. Na jižní straně vsi byla řada usedlostí vystavěna na přesně vytyčené přímce a na protější straně byly shluky usedlostí početnější a respektovaly ohyby vodního toku a vrstevnice. Parcely byly rozměřené,

na jižní straně široké 70 m a na severní se jejich šířka pohybovala okolo 45–50 m. Celkově se intravilán vsi nacházel zhruba na ploše 490x48–130 m (Belcredi 2006, 25–29, 278, 287).

V popisu jednotlivých staveb, hlavně domů, se ale badatelé rozchází. Spor Jana Kypty a Ludvíka Belcrediho se týkal především interpretace dochovaných reliktních obytných staveb a jejich částí, tzn. je-li větší část domů jednoprostorová, či třídlílná a jaké u nich převládají konstrukce, srubové či srubové zároveň se sloupovými. Přikloníme-li se k interpretaci Jana Kypty, pak bylo na lokalitě více trojdílných domů a měli srubové konstrukce. Tuto teorii autor podepírá srovnáváním půdorysů domů z Bystřece a Pfaffenschlagu (Kypta 2007).

Dalšími přítomnými stavbami a objekty byly hospodářsko – výrobní stavby (komory, špýchary, chlévy, stodoly, oborohy, dřevníky), zásobní jámy, kameny roubená studna, strouhy, kanály, mostek a hnojiště. Dále se zde nacházela síť komunikací, které fungovaly uvnitř vsi a další, které ji spojovaly s okolními vsemi a cestami (Belcredi 2006, 24–32, 285, 295–302; Hylmarová 2016, 30).

Ves byla tedy dělena na víceméně pravidelné parcely, na které se napojovala záhumenicová plužina, ke které v severní části lokality patřila ještě přídatná trať. Rozloha orné půdy vsi při sečtení celkové plochy plužiny čítá okolo 393 ha. Podle Belcrediho znamenala celková rozloha poměrně velkou plochu zemědělských plochu pro každého majitele, která by na konci existence vsi čítala okolo 26 ha. Jeho teorie stojí na předpokladu, že pásy náležely vlastníkům usedlostí, na které se prostorově vázaly. To by mohlo znamenat přibližně stejnou plochu půdy pro každého vlastníka na jižní straně, kde byly jednotlivé pásy větší, i na severní straně, kde byly pásy menší, ale jeden vlastník jich mohl vlastnit více, jednu s parcelou, kde měl svá výrobně hospodářská zařízení a jednu s parcelou, na které měl dům. Vlastnictví parcel a jejich však není možné spolehlivě prokázat. Dále ves využívala okolní plochu luk jako pastviny (Belcredi 2006, 24, 278–279).

7.1.2 Konůvky

základní informace

Zaniklá středověká ves Konůvky je situována v lučním údolí ve Ždánickém lese na katastrálním území obce Heršpice v okrese Vyškov v Jihomoravském kraji v oblasti mezi vrchy Kopaným a Líčkou. Nedaleko vsi se nachází obchodní stezka, která vedla Ždánickým lesem přes brody na řece Moravě do Uher (Měchurová 1997, 6–7, 48–49).

Období existence vsi spadá do doby od počátku 13. století do první třetiny 15. století. Počátkem 15. století ves stagnovala vzhledem k tehdejšímu problematickému období a

následně zanikla vypálením. Je usuzováno, že se tak stalo během husitských válek. Na lokalitě vsi byla později zřízena obora (Měchurová 1997, 13–15, 148).

písemné prameny

Prvním písemným pramenem, který se ke Konůvkám vztahuje, je dokument z roku 1365 a ves je zde nazývána Kunovice. Po roce 1481 je ves popisována jako pustá a posledním záznamem o ní je rok 1531 (Měchurová 1997, 12–13).

přírodní podmínky

Konůvky se nacházejí v geomorfologickém celku Ždánický les a jeho okrsku Uhřická vrchovina (Geomorfologické jednotky 2024; Demek a kol 2006, 469). Nadmořská výška lokality je 310–330 m n.m. a reliéf terénu je vertikálně členěný (Měchurová 1997, 17, 48). Podloží je zde složeno z třetihorních pískovců, slepenců a jílovců a čtvrtohorních smíšených a nivních sedimentů (Geologická mapa 1:50 000, 2024). Přítomným půdním typem je hnědozem modální slabě oglejená (Půdní mapa 1:50 000, 2024). Jednotkou potencionální přirozené vegetace je v Konůvkách karpatská ostricová dubohabřina (Neuhäuslová 1998). Lokalitou protéká potok jmenovaný stejně jako ves, který se v Křižanovicích vlévá do řeky Litavy (Měchurová 1997, 7). Dalšími blízkými toky jsou Mouřínovský potok, Jelení potok, Klášovský potok a Křižanovický potok (Základní mapa 2024). Lokalita náleží do klimatické oblasti mírně teplé a mírně suché. Průměrná roční teplota vzduchu na lokalitě je 8°C a průměrný úhrn srážek se pohybuje okolo 500–550 mm (Tolasz a kol 2007, 24, 68, 235).

archeologický výzkum

Archeologický výzkum zde probíhal od roku 1960 až do roku 1982. Toho roku totiž jeho vedoucí, Dagmar Šaurová, zemřela. Výzkum byl později dokončen, zpracován a následně publikován Zdeňkou Měchurovou (Hylmarová 2016, 27–28).

popis lokality

Konůvky se rozkládají na jižním konci údolí, kterým protéká menší potok, jmenovaný stejně jako zaniklá ves. Jsou krátkou dvouřadou lesní lánovou vsí a jejich stavby jsou seskupené podél osy potoka na obou jeho březích (Měchurová 1997, 7, 16).

Archeologický výzkum zaznamenal 33 reliktních vesnických domů, z čehož bylo archeologicky zkoumáno 10. Tyto domy jsou trojdílné, mají dispoziční řešení ve tvaru písmene L, tedy tzv. „do háku“, jejich tři místnosti jsou velké cca 5x5m a na levém břehu potoka (jižní strana) jsou

orientované delší okapovou zdí k potoku a na pravém břehu jsou domy touto zdí od potoka odvráceny. Je také pravděpodobná srubová konstrukce domů (Měchurová 1997, 16–25; Hylmarová 2016, 28).

Kromě vesnických domů se zde nacházejí další stavby a objekty. V jižní části údolí stojí na vyvýšeném pahorku feudální sídlo, označované jako tvrz. Tato tvrz měla tvar nepravidelného čtyřúhelníku a byla tvořena ze dvou vícepodlažních budov, měla velkou kopulovitou pec, dlážděné nádvoří a dřevěné ochozy (Měchurová 1997, 16, 36). Na pravé straně potoka na svahu nad vsí byl identifikován terasovitý hřbitov s kostelem a kostnicí. Na levém břehu potoka je v řadě mezi vesnickými domů autorkou výzkumu předpokládán sloupový větrný mlýn. A také je zde na pravém břehu potoka na čtvercovém terénním zářezu přítomný objekt, interpretovaný jako motte. Je tvořen nevysokým okrouhlým pahorkem ve tvaru komolého jehlanu, s průměrem 20 metrů a cca 5 metrů širokým příkopem. A je zřejmě pozůstatkem po dřívějším panském sídle, které bylo následně i se stavebním materiálem přesunuto na místo zdejší tvrze (Měchurová 1997, 9, 16; 44–45, 47; Hylmarová 2016, 28–29).

Dále byly mezi domy zachyceny z kamenů tvořené kanálky pro odvod vody z drobných pramenišť v údolí a byl identifikován sklípek (nebo špýchar?) a některé z komunikací vedoucí vsí i z ní (Měchurová 1997, 19, 28).

Další hospodářské stavby a objekty, polnosti anebo plužiny tedy nebyly při výzkumu zachyceny. Hospodářské stavby se pravděpodobně se nacházely v neprozkoumané části vsi (dál od potoka), a co se týče plužin, je možné, že ležely v dnes zalesněné části lokality. Typem mohly být plužinami rozptýlenými či rozštěpenými (Měchurová 1997, 48–49).

Život obyvatel vsi mohl být ovlivňován blízkostí obchodní cesty a také hrádků Kepkov a Rašovice a opevnění na pahorku Zámčisko u Mezilesic (Měchurová 1997, 16, 148–150).

7.1.3 Kremsiger

základní informace

Zaniklé středověké hornické sídliště Kremsiger se nachází 2 km na východ od obce Černý potok a 3,5 km na severozápad od zaniklého města Přísečnice v katastrálním území Přísečnice, okresu Chomutov v Ústeckém kraji (Derner 2017, 18; Crkal – Volf 2016, 279).

Doba existence sídliště je kladena do doby poslední třetiny 13. století a první poloviny 14. století (Derner 2017, 18, 153).

písemné prameny

Ke Kremsigeru se nedochovaly žádné středověké písemné prameny (Crkal – Volf 2016, 279).

přírodní podmínky

Kremsiger je lokalizován v Přísečnické hornatině a podokrsku Vejprtská hornatina (Geomorfologické jednotky 2024). Ves leží v nadmořské výšce 794–820 m n. m. (Crkal – Volf 2016, 279) a reliéf oblasti je členitý. Podloží je tvořeno paleozoickými ortorulami a pararulami (Geologická mapa 1:50 000, 2024), půdami jsou kryptopodzoly a gleje (Půdní mapa 1:50 000, 2024). Potenciální přirozenou vegetací je zde biková bučina (Neuhäuslová 1998). Co se týče vodních zdrojů, nacházejí se zde spíše nevýrazné, a to chabé prameniště v horní části sídliště, vodoteč pramenící SV od sídliště v prostoru cihelny a potok Heidelberg pramenící JZ od sídliště se svými přítoky. Větším tokem této oblasti je řeka Přísečnice (Derner 2017, 18). Dnes je dalším vodním zdrojem v okolí již zmíněná novodobá Přísečnická přehrada. Kremsiger spadá do mírně chladné klimatické oblasti. Průměrná roční teplota vzduchu je zde 5°C a průměrný roční úhrn srážek je 800 mm (Tolasz a kol 2007, 24, 68, 234).

archeologický výzkum

První nálezy v oblasti sídliště učinil badatel L. Hyka roku 2006. Výzkum lokality byl ale započat až v roce 2012 a probíhal s přestávkami do roku 2016, v rámci projektu Archeomontan. Na výzkumu se podíleli například badatel Jiří Crkal a Eva Černá a výsledky tohoto výzkumu byly publikovány ve sbornících projektu (Derner 2017, 33).

popis lokality

Urbanismus této lokality není zcela srozumitelný a sídliště se nachází ve členitém terénu. Bylo objeveno 37 sníženin, které byly interpretovány jako reliкty domů. Jimi vymezený prostor činil 340 x 100 m. Domy tvořily řady, které se buď odklání od dolů anebo sledují osy dobývek, další mohly být přidáné v prostoru identifikovaného jako trojúhelníkovité „náměstí“ a také podél cest. V některých případech se sídelní a těžební objekty dokonce překrývají (Derner 2017, 37).

Parcely domů byly široké buď 9, 46–9,55 m, nebo 19,46 m, a jejich délka se pohybovala okolo 2, 39 m. Tato parcelace není zcela pravidelná, domy z ní občas vypadávají a jejich poloha v rámci parcely je různá. Parcelace je také spíše hypotetická, hornická sídliště nemají přesné geometrické rozměření. Co se týče domů, jedná se nejspíše o nějaký typ jednoprostorového domu se suterénem, či zemnice. Víceprostorové domy se zde nevyskytují (Derner 2017, 37–39, 136, 155). V blízkosti domů byly také nalezeny malé jámy, nejspíše související s provozem

domu. V prostoru sídliště a v jeho okolí se dále nacházela hustá síť komunikací (Derner 2017, 38–39).

Sídliště nejspíše nebylo zcela potravinově soběstačné. Je ale pravděpodobné, že se zde choval dobytek a provozovalo zahrádkářství jako pojistka proti výpadku trhu (Derner 2017, 153).

7.1.4 Mstěnice

základní informace

Mstěnice leží na katastrálním území Hrotovice, v okrese Třebíč v Kraj Vysočina v údolí na podél jednoho ze dvou potoků, které údolím protékají (Hylmarová 2016, 30–31).

Vrcholně středověká ves je datována do období od druhé poloviny 13. století do druhé poloviny 15. století. Zánik vsi byl násilný, byla zničena vypálením. Je předpokládáno, že se tak stalo roku 1468, v rámci tažení uherských vojsk na Třebíč. Zdejší tvrz byla nejspíše vyklizena ještě před svým zničením (Hylmarová 2016, 31).

písemné prameny

První písemná zpráva se vztahuje k zdejší tvrzi a je z roku 1353. V roce 1490 je ves už zmiňována jako pustá (Hylmarová 2016, 31).

přírodní podmínky

Mstěnice leží v geomorfologickém celku Hrotovické pahorkatiny (Geomorfologické jednotky 2024). Ves se nachází v nadmořské výšce kolem 350 m n. m. (Hylmarová 2016, 31) a reliéf je mírný (Tomášek a kol. 2018, 121). Podloží tvoří čtvrtohorní nivní sediment (Geologická mapa 1:50 000, 2024). Na lokalitě se vyskytuje půdní typ fluvizem modální (Půdní mapa 1:50 000, 2024). Jednotkou přirozené vegetace je na této lokalitě černýšová dubohabřina (Neuhäuslová 1998). Vodním zdrojem je zde Račický potok, který se nedaleko od vsi zprava vlévá do říčky Rouhovanky. V blízkosti vsi se také nachází Mstinský rybník (Základní mapa 2024). Mstěnice se nachází v mírně teplé suché klimatické oblasti. Průměrná roční teplota vzduchu je zde 8°C a průměrný roční úhrn srážek je 500 mm (Tolasz a kol. 2007, 24, 68, 235).

archeologický výzkum

Systematický archeologický výzkum začal ve Mstěnicích v roce 1960 a jeho prvním vedoucím byl Vladimír Nekuda. V roce 1987 převzal vedení výzkumu Rostislav Nekuda.

Poslední část archeologického výzkumu na této lokalitě probíhala v letech 1998–2005. (Hylmarová 2016, 30; Tomášek a kol. 2018, 119–120).

popis lokality

V této oblasti je počátek lidského osídlení datován již do neolitu a dále do časně slovanského a středohradištního období. Více se toto starší osídlení rozrostlo v době 10.–13. století (Tomášek a kol. 2018, 119). Časně středověké sídliště zahrnovalo především více jak 60 obytných staveb (zemnice a chaty) a přes 100 obilných jam. Koncem 12. století zde bylo na blízké ostrožně vybudováno panské sídlo (Nekuda R. – Nekuda V. 1997, 9–10).

K proměně Mstěnic na vrcholně středověkou lokalitu došlo v polovině 13. století a nový, pravidelný půdorys z větší části překryl starší. Jádrem vsi tvořila čokovitá náves, okolo které byly usedlosti uspořádány ve dvou obloukovitě uspořádaných řadách. Půdorysným typem vsi je tak přiřazována k tzv. typu Angerdorf, neboli typově vyhraněné návesní vsi (Hylmarová 2016, 31). Celkově byla ves dlouhá cca 200 m a největší rozpětí uprostřed návsi čítalo 30 m (Nekuda R. – Nekuda V. 1997, 75).

Bylo objeveno 17 usedlostí, deset orientovaných štítem směrem k návsi bylo situováno na severní straně. Šest usedlostí opět orientované štítem k návsi a jedna usedlost s podélnou orientací se nacházely na straně jižní. Domy mají většinou trojdílnou dispozici, ale byly objeveny i dvoudílné (Nekuda R. – Nekuda V. 1997, 53, Hylmarová 2016, 31–32).

Na lokalitě vsi se dále nacházelo (již zmíněné) sídlo, tvrz, a to v její jižní části. Tato tvrz měla čtvercový půdorys o délce stran 28 m. Její centrální obytná věž byla umístěna na skalnaté plošině a obehána hradební zdí o síle 1,5–2 m. V JV nároží areálu se nacházela ještě jedna, menší, věž. Tvrz byla dále obklopena 10 m širokým a 2,5 m hlubokým vodním příkopem a ze SV strany k ní přiléhal velký panský dvůr. Na lokalitě bylo dále nalezeno motte s dvěma příkopy a valem, relikty mlýna o velikosti 20x20 m a v nedaleké vzdálenosti také hrádek, který nahradila popisovaná tvrz (Tomášek a kol. 2018, 120–122). Co se týče hospodářských a dalších staveb, byly zachyceny špýchary, sklepy, chlévy, kůlny oborohy a stodoly (Hylmarová 2016, 31–32).

Je možné zde předpokládat traťovou plužinu, ale úplná rekonstrukce plužiny není možná, vzhledem k tomu, že je tato oblast dodnes využívána jako pole. Dochované pásy polí se nacházejí v současném lesním terénu (Hylmarová 2016, 31).

7.1.5 Pfaffenschlag

základní informace

Zaniklá středověká ves Pfaffenschlag se nacházela v severozápadní části katastrálního území města Slavonice v okrese Jindřichův Hradec v Jihočeském kraji. Ves se rozkládala v údolí potoka svažujícího se od jihovýchodu k východu (Nekuda 1975, 7–8; Hylmarová 2016, 26).

Doba existence vsi Pfaffenschlagu spadá do období od poloviny 13. až do první čtvrtiny 15. století, kdy ves podlehla vypálení, pravděpodobně v rámci husitských válek. Poté většinu vsi zarostl les, a jen část lokality je po nějaký čas stále využívána jako orná půda obyvateli nedalekých Slavonic (Nekuda 1975, 156–157).

písemné prameny

První písemná zpráva zmiňující Pfaffenschlag pochází z roku 1483, tedy až z doby, kdy ves již byla pustá. Další dokumenty jsou datovány například do 17. století a vztahují se k obdělávání zdejší půdy slavonickými. Poslední zmínka o vsi je z roku 1727 v historickém popisu Slavonic (Nekuda 1975, 156–157).

přírodní podmínky

Geomorfologicky Pfaffenschlag náleží do Vysokokamenské vrchoviny a následně také do Kunžacké vrchoviny (Geomorfologické jednotky 2024). Reliéf je mírně členitý. Ves leží v nadmořské výšce kolem 575 m n. m. (Nekuda 1975, 7). Podloží je zde složeno z prvohorního granitu a čtvrtohorních písčito–hlinitých až hlinito–písčitých a nivních sedimentů (Geologická mapa 1:50 000, 2024). Typy půd, které se tu nacházejí, jsou nivní půda glejová a hnědá půda silně kyselá (Půdní mapa 1:50 000, 2024). Jednotkou potencionální přirozené vegetace na lokalitě Pfaffenschlag je biková bučina (Neuhäuslová 1998). Co se týče vodstva, na lokalitě samotné vsi a také v její blízkosti se nacházejí rybníky. Na území zaniklé vsi leží Spálený rybník, a v blízkém okolí jsou dále nejbližšími Starý farský rybník a Dědkův rybník. Pfaffenschlagem také protéká Slavonický potok (Nekuda 1975, 7; Mapa Marushka 2024), který má délku toku 16,4 km a který následně ústí do Rakouské Dyje (Kestránek 1984, 245, 248). Oblast Slavonic spadá do klimatické oblasti mírně teplé a mírně vlhké. Průměrný roční úhrn srážek se dosahuje okolo 700 mm a průměrná roční teplota vzduchu je 6°C (Tolasz a kol 2007, 24, 68, 234).

archeologický výzkum

Archeologický výzkum Pfaffenschlagu probíhal v letech 1960 až 1971 a byl veden Vladimírem Nekudou. Tento výzkum jako první komplexně zkoumal zaniklou středověkou ves v České republice, a zaznamenal a zdokumentoval její celý půdorys, který tak byl prvním celým půdorysem středověké vsi u nás (Nekuda 1975, 9, 84; Hylmarová 2016, 26).

popis lokality

Vrcholně středověkému osídlení na této lokalitě předcházelo osídlení starší, zprvu datované do poloviny 11. až poloviny 12. století (Nekuda 1975, 25–27). Dnes je ale uvažováno o počáteční fázi vrcholně středověké vsi z 1. poloviny 13. století (Klír 2008; Klápště 2005).

Svým typem byl středověký Pfaffenschlag krátká dvouřadá lesní lánová ves (Nekuda 1975, 175). Hospodářské zázemí vsi mělo přibližně obdélníkový tvar s rozměry 3 km x 2 km. V tomto areálu byla ves umístěna mírně do jeho severozápadní části, a vůči pastvinám, lukám a polím tak byla umístěna centrálně. Jihovýchodní část katastru vyplňovaly lesy (Nekuda 1975, 164). Parcely jednotlivých usedlostí byly u této vsi různě veliké. Na pravém břehu se nacházelo sedm parcel širokých 20 m na délce 140 m a na levé straně byla zástavba nepravidelná a dlouhá 135 m (Belcredi 2006, 286; Nekuda 1975, 159).

Pfaffenschlag měl 16 usedlostí, situovaných na obou stranách potoka. Sedm z těchto usedlostí se nacházelo na pravém břehu a bylo štítem orientováno k potoku. Usedlosti na břehu levém měly orientaci k potoku štítovou i okapovou (Hylmarová 2016, 27). Dispozice domů byla většinou trojdílná (a podélná), ale vyskytovaly a stavby dvojdílné a atypické. Jsou také doloženy kromě kamenných podezdívek i celokamenné stavby (Nekuda 1975, 84). Je zde předpokládán žernovový mlýn v domě č VII, vzhledem k nálezům žernovů. Dále se v Pfaffenschlagu nacházely například chlévy a sklepy (Nekuda 1975, 90–92, 154).

Na pravém břehu potoka se na parcely usedlostí napojují pásy záhumenicové plužiny. Jejich šířky se pohybují okolo 18 m, 36 m a 45 m a jejich délka činila cca 800 m. Dále se relikty plužiny zachovaly v západní straně vsi a jejich šířky byly 18 m a 36 m a délky 300 m. Tato pole jsou vůči záhumenicovým pásům orientována v pravém úhlu, a jedná se tak o trať doplňkovou. Celková výměra plužiny byla 120 ha (Nekuda 1975, 164, 7).

7.1.6 Svídna

základní informace

Zaniklá středověká ves Svídna se nachází ve Středočeském kraji, okrese Kladno na katastrálním území Drnek, cca 10 km na západ od Slaného. Ves leží na vodorovné planině, nedaleko staré cesty, která fungovala jako spojnice mezi obcemi Mšenec (okres Rakovník) a Malíkovice, které jsou od zaniklé vsi vzdáleny 2 km severovýchodně (Smetánka 1988, 9, 26).

Svídna byla založena na přelomu 13. a 14. století. Opuštěna byla v druhé polovině 15. nebo na počátku 16. století, nejspíše vzhledem k nástupu nového ekonomického systému, a ne příliš

příznivým hospodářským podmínkám (Smetánka 1988, 10; Kuna a kol. 2015, 105–106). Po jejím opuštění začala ves postupně zarůstat lesem (Smetánka 1988, 47, 151).

písemné prameny

První písemná zpráva o vsi je z roku 1382. A poslední pramen vztahující se ke Svídně, nebo tedy spíše k zdejším pozemkům, je z roku 1522. Není však jisté, zda v tuto dobu ves ještě stále fungovala (Smetánka 1988, 148; Hylmarová 2016, 33).

přírodní podmínky

Lokalita spadá do geomorfologického celku Džbán, Řevničovské pahorkatiny a také Srbečské pahorkatiny (Demek a kol 2006, 389; Geomorfologické jednotky 2024). Nadmořská výška lokality se pohybuje okolo 418–424 m.n.m. a reliéf je členitý, ves se nachází na vodorovné planině nad strží (Smetánka 1988, 26, 44–45). Podloží je zde tvořeno druhohorní českou křídovou pánví a skládá se z písčitých slínovců až jílovců, spongilitů (opuk), pískovců, prachovnců a slepenců (Demek a kol 2006, 389; Geologická mapa 1:50 000, 2024). Půdním typem je zde pararendzina modální (Půdní mapa 1:50 000, 2024). Jednotkou potencionální přirozené vegetace je černýšová dubohabřina a lipová bučina s lípou srdčitou (Neuhäuslová 1998). Co se týče blízkých vodních zdrojů, nedaleko Svídně se nachází Černý potok (Mapa Marushka 2024). Klimatická oblast je na lokalitě mírně suchá a mírně teplá. Průměrná roční teplota vzduchu na lokalitě je 7°C a průměrný roční úhrn srážek se pohybuje kolem 550 mm (Tolasz a kol 2007, 24, 68, 234).

archeologický výzkum

Archeologicky byla Svídna zkoumána v letech 1966–1973 Zdeňkem Smetánkou (Kuna a kol. 2015, 106). Na lokalitě bylo provedeno množství nedestruktivních forem výzkumu, jako jsou například geodeticko–topografické zaměření terénních reliktních a geobotanické a fosfátové analýzy. Archeologickým odkryvem pak byly zkoumány pouze tři usedlosti. Tento výzkum byl prvním prováděným výzkumem v rámci, v té době nové, tzv. strategie mozaiky (Hylmarová 2016, 32; Smetánka 1988, 15–16, 51).

popis lokality

Svídna se řadí mezi celokamenné (či převážně kamenné) vsi a je pravděpodobně jednou z prvních takových vsí v Čechách. Je interpretována jako ves návesního typu s rysy ulicového uspořádání a plocha jejího intravilánu tvoří zhruba 4,1 ha. V době jejího objevení bylo na Svídně

zachyceno 13 vesnických usedlostí a pravděpodobné sídlo drobného feudála, či režijní hospodářský dvůr (Hylmarová 2016, 33, Smetánka 1988, 11, 32–33).

Osm usedlostí se nacházelo na severozápadní straně vsi a šest na straně jihovýchodní. Velikost jednotlivých parcel byla různá a jejich šířka se pohybovala v rozsahu od 15 do 42 m a délka v rozsahu 47 až 75 m. Výjimkou je největší parcela, č. 14, která je široká 84 m a ve své západní části dlouhá 72,5 m a ve východní části 90 m. Obytné i hospodářské stavby usedlostí stály většinou svou štítovou stranou k návsi. Hranice usedlostí byly ohraničeny zídkami se vstupní branou a průjezdy do polí (Hylmarová 2016, 33–34; Smetánka 1988, 27, 34, 38, 81).

Obytné domy vesnických usedlostí zde mají trojdílnou, spíše podélnou dispozici, skládající se z jizby, síně a komory (Smetánka 1988, 94–95). Usedlost č. 3 je, vzhledem ke kvalitě výstavby kamenných staveb, jejich počtu a vysokému podílu zde přítomných železných nálezů i po odnesení části z nich, nejspíše nejvýznamnější z vesnických usedlostí, možná i rychta (Smetánka 1988, 144–145; Kuna a kol. 2015, 107). Usedlost č. 14, onen pravděpodobný hospodářský dvůr, nebyl zkoumán odkryvem. Jeho relikty však naznačují početnou kamennou zástavbu a na východní straně parcely v její, do návsi vysunuté části, mohla být situována věž (Smetánka 1988, 38).

Dalšími stavbami a objekty, které byly na lokalitě zachyceny, jsou chlévy, špýchar, sklepy, kůlna, stodola, malá vodní nádrž a lom (Hylmarová 2016, 34; Smetánka 1988, 38).

8. Komparace lokalit

Co se týče doby a okolností existence a zániku porovnávaných lokalit, šest z nich bylo založeno na dříve neobývané lokalitě. Pouze Mstěnice, měly starší, ještě raně středověké osídlení. Existence většiny lokalit spadá přibližně do doby 13. století až 15. století, až na sídliště Kremsiger, které zaniklo již před polovinou 14. století. Co se týče způsobu zániku těchto lokalit, většina z nich, Bystřec, Pfaffenschlag, Konůvky, Mstěnice a Spindelbach zanikly násilně (v rámci válek), Kremsiger a Svídna byly opuštěny.

Převažujícím typem lokalit jsou dvouřadé lesní lánové vsi, ke kterým patří Spindelbach (dlouhá ves), Pfaffenschlag, Bystřec a Konůvky (krátké vsi). Svídna je typem návesní vsi s rysy ulicového uspořádání, Mstěnice se řadí k tzv. typu Angerdorf, typově vyhraněné návesní vsi, a Kremsiger byl hornickým sídlištěm, s pouze částečně rozměřenou parcelací.

Životní úroveň obyvatel porovnávaných lokalit byla různá. Velmi příznivou lokalitou byl, i přes své časté zamokření, nejspíše Bystřec, ve kterém mohlo v období jeho zániku žít zhruba 12–15 rodin a celková populace zhruba 70–90 osob (Belcredi 2006, 28). Zajímavým aspektem této vsi byly jeho nadprůměrně velké zemědělské parcely.

Vzhledem k povětrnostním a klimatickým podmínkám mohla být lokalitou náročnější pro život ves Konůvky. Po prohlédnutí kosterních pozůstatků nalezených na zdejším hřbitově byla identifikována velká četnost nejspíše pracovních zranění a například také vysoká kazivost zubů a jejich častá ztráta i v mladém věku. Za což, kromě absence zubní péče, nejspíše může ne příliš hodnotná výživa (Měchurová 1997, 44). I přes náročné přírodní podmínky se ale na lokalitě podle nálezů vinařských nožů a informací z písemných pramenů pravděpodobně pěstovala vinná réva (Měchurová 1997, 48–49). Význam lokality může podporovat přítomnost menší tvrzi a její pravděpodobná strážní funkce. Odhad počtu obyvatel nebyl proveden.

Středověké hornické sídliště Kremsiger se od všech ostatních lokalit odlišuje nejen půdorysem, ale i funkcí a způsobem fungování. Sídlíště také existovalo nejkratší dobu. Jeho hlavním předmětem zájmu bylo hornictví, a obživu zajišťoval hlavně trh. Je zde ale možné zahrádkářství a dobytkářství, které slouží jako pojistka při výpadku trhu. Odhad počtu obyvatel nebyl proveden. Životní podmínky této lokality byl pravděpodobně náročné vzhledem k její poloze a náročnosti práce. Pro hornická sídliště je charakteristický prosperitní charakter a velká dynamika vývoje, závislá na výsledcích těžby (Derner 2017, 17). Tak tomu bylo i v této lokalitě.

Mstěnice se nacházely v mírném terénu nedaleko vodního zdroje a také zde byl přítomný panský dvůr s tvrzí. V Mstěnicích byl nejdelší a kontinuální vývoj osídlení ze všech

studovaných lokalit, byla tedy velmi příznivou lokalitou s dobrým životním standardem. Pro význam vsi svědčí přítomnost tvrzi a velkého panského dvora. I tak měla ale ves pouze 17 usedlostí a řadila se tak ke spíše menším vsím. Pokud počítáme i obyvatele tvrzi a dvora, mohlo zde žít cca 120–150 osob (Nekuda R. – Nekuda V. 1997, 77).

Pfaffenschlag byl druhou lokalitou, na které bylo nalezeno osídlení předcházející vrcholně středověkou ves. Toto osídlení bylo datováno do období raného středověku a jeho kontinuita byla přerušena vypálením. Vrcholně středověká ves na předchozí osídlení navázala a měla podle Vladimíry Nekudy střední velikost, běžnou například pro Drahanskou vrchovinu. (Nekuda 1975, 159). Počet obyvatel Pfaffenschlagu mohl činit zhruba na 100–120 osob, pokud by jedna rodina tvořila 6–8 osob (Nekuda 1975, 159). Co se týče, životních podmínek, daly by se hodnotit jako příznivé, ne však tolik jako například na lokalitě Mštetic či nejspíše i Bystřeci.

Na lokalitě Svídna byly životní podmínky příznivé v době a nějakou dobu po jejím založení. Na dobový význam a důležitý status lokality ukazuje fakt, že tato ves byla jednou z prvních celokamenných (či převážně kamenných) vsí na našem území a přítomnost režijního dvora. Zároveň se však Svídna již od svého založení řadila spíše mezi menší vsi s méně úrodnou půdou a zanikla vyklizením. Počet zdejších obyvatel se před koncem života vsi mohl pohybovat zhruba okolo 60–90 obyvatel (Smetánka 1988, 144–145).

Spindelbach se nachází v nejvyšší nadmořské výšce, které se ze studovaných lokalit blíží jen sídliště Kremsiger. Svým půdorysem je podobný vsím Bystřec a Pfaffenschlag (Belcredi 2006, 286). Svou délkou je Spindelbach nejbližší Bystřeci. Na lokalitách Spindelbach a Pfaffenschlag se také objevuje velká podobnost mezi obytnými domy (Klír 2016, 32). Oproti lokalitám Mstěnice a Konůvky se ve Spindelbachu nenacházelo žádné panské sídlo a v porovnání se Svídnou nemá celokamenné stavby ani věže či dvory. V době založení vsi to na horské poměry byla pravděpodobně lokalita příznivá s běžným standardem zemědělské vsi.

Na všech lokalitách (snad jen s výjimkou Bystřece) jsou přítomné větší či menší znaky sociální diferenciacce obyvatel (Belcredi 2006, 286; Nekuda 1975, 88; Hylmarová – Klír – Černá 2013, 572). Sídliště Kremsiger pravděpodobně výrazněji sociálně diferenciované nebylo.

9. Závěr

Vrcholně středověká ves Spindelbach je výjimečnou horskou lokalitou, které se dlouhodobě věnuje intenzivní výzkum. Ze zaniklých středověkých vsí měl Spindelbach mnoho podobného se zaniklým Pfaffenschlagem, zejména je spojoval způsob řešení obytného domu. Z hlediska nadmořské výšky a geomorfologického umístění mu bylo blízké zaniklé hornické sídliště Kremsiger. Toto sídliště má však zčásti jinou chronologii než Spindelbach. Mezi jejich keramickými soubory lze identifikovat jak paralely, tak odlišnosti. U obou lokalit například sledujeme vysoké zastoupení keramických tříd odlišné atmosféry výpalu. To by mohlo znamenat, že obě lokality byly zásobeny produkcí z jiných dílen. Hlavním důvodem rozdílů v keramickém souboru ale jistě bude odlišná chronologie, neboť Kremsiger byl opuštěn přibližně o století dříve než Spindelbach.

V první části práce byly vyhodnoceny přírodní podmínky, historie lokality, zde provedené výzkumy, částečná analýza nálezové situace a provedena rešerše již známých poznatků a textů, které se ke vsi vztahují.

Hlavním cílem této práce bylo zpracování a analýza vzorku keramického souboru a upřesnění jeho datace. Keramický soubor byl analyzován z hlediska morfologických, typologických a technologických znaků. Hodnocena byla také výzdoba a stopy životnosti keramiky. Dále byl soubor tříděn do velikostních tříd, keramických tříd a byla zaznamenána tloušťka a hmotnost všech zlomků.

Řešení bylo z části limitováno možnostmi nálezového souboru. Největší překážku tvořila vysoká fragmentace keramických nálezů a dále skutečnost, že byla zpracována pouze část celkového nálezového souboru získaného výzkumem lokality. Vzhledem k tomu byla rámcová datace lokality zatím jen potvrzena, nikoliv upřesněna.

Následné porovnávání klíčových venkovských středověkých lokalit v rámci ČR bylo spíše rešeršního rázu. Srovnány tedy byly podmínky a období trvání zmiňovaných vsí, zhodnoceny byly i jejich možné životní standardy. Vsi nacházející se v geomorfologicky příznivějších lokalitách měly jistou výhodu, avšak situace každé lokality byla specifická. I tak ale obecně platí, že horské lokality byly drsnějšími, a nesnadněji obyvatelnými.

Životní podmínky Spindelbachu byly, vzhledem k jeho poloze, hodnoceny jako víceméně příznivé, především v době jeho založení. Jeho uspořádání také nasvědčuje jisté sociální diferenciaci. Znaky diferenciaci se projevují i na dalších lokalitách. Co se týče životních podmínek Spindelbachu, byly nejspíše srovnatelné s dalšími zemědělskými, hlavně horskými

lokalitami. Více poznatků o domácnosti a standardu vsi ale bude možné zhodnotit, až po zpracování celého nálezového souboru.

10. Seznam pramenů a literatury

10.1. Literatura

Belcredi, L. 2006: Bystřec: o založení, životě a zániku středověké vsi: archeologický výzkum zaniklé středověké vsi na Dražanské vrchovině 1975–2005. Brno.

Bernau, F. 1893: Hassenstein. Česká Lípa.

Binterová, Z. 1996: Zaniklé obce Chomutovska. Díl 5. Přísečnicko. Chomutov.

Binterová, Z. 2006: Zaniklé obce Chomutovska a Kadaňska od A do Z. Chomutov.

Bílek, J. – Jangl, L. – Urban, J. 1976: Dějiny hornictví na Chomutovsku. Chomutov.

Dvořáčková Malá, D. 2023: Středověká domácnost. Cesty výzkumu. Český časopis historický 121/1, 169–195.

Crkal, J. 2007: Zaniklá středověká ves Spindelbach. Zpráva o výsledcích povrchového výzkumu. Nálezová zpráva. Archiv nálezových zpráv Ústavu archeologické památkové péče severozápadních Čech, v. v. i., čj. 2087/15.

Crkal, J. – Černá, E. 2009: Nové objevy v Krušných horách – zaniklé středověké sklárny na k. ú. Výsluní, okr. Chomutov. *Archaeologia historica* 34, 503–521.

Crkal, J., 2018: Středověké hutnictví a hamernictví na Přísečnicku. *Mittelalterliches Hütten und Hammerwesen*. In: K. Derner. (ed.), *Středověké hornictví a hutnictví na Přísečnicku ve středním Krušnohoří*. Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie Sachsen. Band 68. *ArchaeoMontan* 5, Dresden. 137–213.

Crkal, J. 2019: Zakládací listina kostela Nanebevzetí Panny Marie v Nové Vsi u Hory Sv. Šebestiána z roku 1313 a počátky vsi. *Památky, příroda, život* 51, 97–106.

Crkal, J. 2020: Zaniklé kostely sv. Martina v Rusové. In: *Památky, příroda, život* 51. 41–55.

Crkal, J. – Volf, M. 2016: Počátky a vývoj osídlení horního města Přísečnice. *Archaeologia historica* 41/2, 375–389.

Čapek, L. a kol. 2022: Vrcholně a pozdně středověká keramika v českých zemích. *Výroba – Regionalizace – Metody – Interpretace*. Plzeň.

Demek, J. a kol. 2006: *Zeměpisný lexikon ČR. Hory a nížiny*. Brno.

Derner, K. 2017: Vrcholně středověká hornická sídliště se zvláštním zřetelem k lokalitě Kremsiger (k.ú. Přísečnice). Diplomová práce. FF UK. Dostupné online:
<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/93012>

Derner, K. 2018: Hornické sídliště na Kremsigeru. Die Bergbausiedlung auf Kremsiger. In: K. Derner. (ed.), *Středověké hornictví a hutnictví na Přísečnicku ve středním Krušnohoří*. Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie Sachsen. Landesamt für Archäologie. Band 68. *ArchaeoMontan* 5, Dresden. 217–327.

Houfková a kol. 2019: The dynamics of a non-forested stand in the Krušné Mts.: the effect of a short-lived medieval village on the local environment. *Vegetation History and Archaeobotany* 28, 607–621.

Hylmarová, L. 2012: Hmotná kultura středověké usedlosti. Zaniklý Spindelbach v Krušných Horách. Bakalářská práce. FF UK. Dostupné online:
<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/44329>

Hylmarová, L. – Klír, T. – Černá, E. 2013: Železné předměty ze zaniklého Spindelbachu v Krušných horách: k výpovědi detektorového průzkumu. *Archaeologia Historica* 38, 569–609.

Hylmarová, L. 2016: Každodennost středověké venkovské usedlosti. Výpověď drobné hmotné kultury. Diplomová práce. FF UK. Dostupné na:
<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/84406>

Mackovčín, P. a kol. 1999: *Chráněná území ČR. Svazek I, Ústecko*. Praha.

- Kestřánek, J. et al., 1984: Zeměpisný lexikon ČSR. Vodní toky a nádrže. Praha.
- Klápště, J. – Velímský, T. 1975: Příspěvek ke studiu počátků města Mostu. Archeologické rozhledy 27, 651–672.
- Klápště, J. 1975: Archeologický výzkum města Mostu v letech 1971 až 1973. Dosavadní výsledky a perspektivy výzkumu. Archeologické rozhledy 27, 262–270.
- Klápště J. 1983: Studie o středověké studni z Mostu. Památky archeologické 74, 443–493.
- Klápště, J 2005: Proměna českých zemí ve středověku. Praha.
- Klír, T. 2008: Osídlení zemědělsky marginálních půd v mladším středověku a raném novověku. *Dissertationes Brunenses / Pragensesque* 5. 354 s.
- Klír, T. 2016: Zaniklé středověké vsi ve výzkumném záměru Ústavu pro archeologii Univerzity Karlovy v Praze. Zaniklý Spindelbach (Krušné hory), Kří a Hol (střední Čechy). In: P. Nocun – K. Fokt – A. Przybyła-Dumin (eds.), *Wieś zaginiona. Stan i perspektywy badań. Monografie i materiały MGPE 5*, Chorzów. 17–58.
- Klír, T.– Vojtěchovský, T. 2013: Sídelní kontext venkovské sakrální architektury: Vykleky číšníka Zbraslava a jeho ženy Domaslavy. *Archaeologia historica*, 38/2, 327–353.
- Klír, T. – Janovský, M.– Hylmarová, L. 2023: The contextual value of iron household goods in the late medieval countryside: testimony of the Czech lands. *Ruralia XIV*, 167–178.
- Kratochvíl, J. a kol. 1964: Topografická mineralogie Čech. Díl VII, U–Ž. Praha.
- Kuna, M. a kol. 2015: Archeologický atlas Čech. Vybrané památky od pravěku do 20. století. Praha.
- Kypta, J. 2007: Domy a usedlosti zaniklé středověké vsi Bystřece (Úvahy o výpovědních schopnostech nálezových situací a způsobu prezentace dokumentace). *Archeologické rozhledy* 59/3, 592–624.

Lorber, J. 1998: Zeměpisná vlastní jména Chomutovska a Kadaňska II. Pomístní jména 1, Ononyma a hydronyma. Chomutov.

Mendl, B. 1928: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars VI, 1355–1363. Fasciculus I. Pragae.

Měchurová, Z. 1997: Konůvky – zaniklá středověká ves ve Ždánickém lese: srovnávací analýza nálezového fondu ze zaniklé středověké vsi Konůvky, kat. Heršpice, okr. Vyškov. Brno.

Mikšíček, P. a kol. 2006: Zmizelé Sudety. Das Verschwundene Sudetenland. Český les.

Nekuda, V. 1975: Pfaffenschlag: zaniklá středověká ves u Slavonic: příspěvek k dějinám středověké vesnice. Brno.

Nekuda, R. – Nekuda, V. 1997: Mstěnice 2. Zaniklá středověká ves u Hrotovic. Dům a dvůr ve středověké vesnici. Brno.

Neuhäuslová, Z. a kol. 1998: Mapa potencionální přirozené vegetace České republiky. Praha.

Sedláček, A. 1936: Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl XIV. Praha.

Smetánka, Z. 1988: Život středověké vesnice. Zaniklá Svídna. Praha.

Součková, K. – Klír, T. – Hejzman, M. 2013: Medieval Farming Practices in Deserted Villages Can be Determined Based on the Nitrogen Isotopic Signature in Recent Forest Soils. *Interdisciplinaria Archaeologica. Natural Sciences in Archaeology*, 63–71.

Svoboda, J. – Šmilauer, V. – Profous, A. 1960: Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny. Díl V, Dodatky k dílu Antonína Profouse. Praha.

Štefáček, S. 2008: Encyklopedie vodních toků Čech, Moravy a Slezska. Baset.

Tomášek, M. 2007: Půdy České republiky. Praha.

Tomášek a kol. 2018: 100 zajímavých archeologických lokalit Moravy a Slezska.

Tolasz, R. a kol. 2007: Atlas podnebí Česka. Olomouc.

Urban, M. a kol. 2015: Horní města Krušných hor. Ústecký kraj. Sokolov.

Vařeka, P. 1998: Proměny keramické produkce vrcholného a pozdního středověku v Čechách. Archeologické rozhledy 50, 123–137.

Vašek, V. 2016: Nos Iordanus Miles... Volyňske privilegium Jordana de Brande. In: P. Rak (ed.), Comotovia 2015, 5–64.

10.2. Mapy

Geologická mapa 1:50 000: [cit.3. 11. 2023] Geovědní mapy. Dostupné online:

<https://mapy.geology.cz/geo/>

Půdní mapa 1:50 000: [cit.14. 11. 2023] Geologická mapa 1:50 000. Dostupné online:

<https://mapy.geology.cz/pudy/>

Základní mapa [cit. 7. 4. 2024]. Mapy. cz. Dostupné online:

<https://mapy.cz/zakladni?l=0&source=base&id=1722967&ds=1&x=16.9369452&y=49.0725336&z=14>

Mapa Marushka 1:16 000 [cit. 18. 5. 2024] Nahlížení do katastru nemovitostí. Český úřad zeměměřičský a katastrální. Dostupné online:

<https://sgi-nahlizenidokn.cuzk.cz/marushka/default.aspx>

Geomorfologické jednotky 1:120 960 [cit. 18. 5. 2024] Geoportál. Český úřad zeměměřičský a katastrální. Dostupné online: <https://ags.cuzk.cz/geoprohlizec/?p=87>

11. Seznam příloh

Příloha 1) Poloha ZSV Spindelbach v rámci České republiky.

Příloha 2) Mapa ZSV Spindelbach a jeho okolí.

Příloha 3) Půdorysný plán reliktní ZSV Spindelbach s čísly předpokládaných usedlostí (autor T. Klír).

Příloha 4) Plán zkoumané plochy na usedlostech č. 2. a 3 (autor T. Klír).

Příloha 5) Relikty zkoumaného domu na usedlosti č.2, odkryté archeologickým odkryvem v letech 2010-2012 (pracovní fotodokumentace T. Klír).

Příloha 6) Tabulka 1. Keramické třídy.

Příloha 7) Tabulka 2. Typické keramické zlomky.

Příloha 8) Tabulka 3. Netypické keramické zlomky.

Příloha 9) Graf 1. Zastoupení typických a netypických zlomků v keramickém souboru.

Příloha 10) Poměr obsahu keramických skupin a tříd v keramickém souboru.

Graf 2. Poměr obsahu keramických skupin v keramickém souboru.

Graf 3. Poměr obsahu a počty obsahu keramických tříd v keramickém souboru.

Příloha 11) Zastoupení velikostních tříd v keramickém souboru.

Graf 4. Poměr zastoupení velikostních tříd ve skupině typických zlomků.

Graf 5. Poměr zastoupení velikostních tříd ve skupině netypických zlomků.

Graf 6. Poměr zastoupení velikostních tříd v celém keramickém souboru.

Příloha 12) Typář okrajů.

A – obrazová část. (kresba M. Černý)

B – textová část.

Příloha 13) Kresebná dokumentace – výběr.

Obr. 1. Džbány, hrnce a poháry. (kresba M. Černý)

Obr. 2. Poklice. (kresba M. Černý)

Obr. 3. Dna a ucha. (kresba M. Černý)

Příloha 14) Typář výzdoby. (kresba M. Černý)